

Θεανθρωπισμὸς καὶ ἀνθρωποθεϊσμὸς: Μία Ὀρθόδοξη ἀπάντηση στὸν διανθρωπισμὸ*

π. Ἀναστασίου Brandon Gallaher**

Ὁ διανθρωπισμὸς (τρανσουμανισμὸς) εἶναι σατανικός. Γράφοντάς το αὐτό, δὲν εἴμαστε προκλητικοί, πόσο μάλλον ἄοριστα μεταφορικοί. Τὸ ἐννοοῦμε κυριολεκτικὰ καὶ μὲ τὸν πιὸ δυνατὸ ρεαλισμὸ. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία, ἐναλλακτικὰ νέα «θρησκεία» ἢ «θρησκευτικὴ φιλοσοφία»¹, τοῦ δυτικοῦ τρανσουμανισμοῦ, ἀπὸ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ σκοπιὰ εἶναι μία συστηματικὴ ἐπεξεργασία αὐτοῦ ποὺ διάφοροι Ρῶσοι θρησκευτικοὶ διανοητές, ἀκολουθώντας τὸν Ντοστογιέφσκι, ὀνόμασαν ἑσφορικὴ «θρησκεία» τοῦ «ἀνθρωποθεϊσμοῦ» (*chelovekobožestvo* καὶ *chelovekobožie*), ἢ ὅποια χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐτο-λατρεία ἢ αὐτο-θέωση τῆς ἀνθρωπότητος². Ὁ ἀνθρωποθεϊσμὸς (*Mangodhood*), μὲ ἀποκορύφωμα

* Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή μετάφρασης στὴ νέα ἑλληνικὴ τῆς εἰσήγησης τοῦ Ἀναπλ. Καθηγητῆ Brandon Gallaher, ἢ ὅποια ἐξεφωνήθη στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα ὑπὸ τὸν τίτλο: “Godmanhood vs Mangodhood: An Eastern Orthodox Response to Transhumanism”. Ἡ εἰσήγηση δημοσιεύεται μεταφρασμένη κατόπιν σχετικῆς βούλησης τοῦ συγγραφέα, καθ’ ὅτι προγενέστερες μορφές αὐτῆς ἔχουν δημοσιευθεῖ στὴν ἀγγλικὴ ὡς κάτωθι: “Godmanhood vs Mangodhood: An Eastern Orthodox Response to Transhumanism”, *Studies in Christian Ethics* 32, 2 (2019), σσ. 200-215 καὶ “Technological theosis?: an Eastern Orthodox critique of religious transhumanism”, στό: Ar. M. Gouw, Br. Patrick Green, and T. Peters (eds.), *Religious Transhumanism and its Critics*, Lexington Books, Lanham – Boulder – New York – London 2022, σσ. 161-181. Τὴ μετάφραση ἐξεπόνησε ὁ Ἐλευθέριος Περωτῆς.

** Ὁ π. Ἀναστάσιος Brandon Gallaher εἶναι Ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς Συστηματικῆς Θεολογίας στὸ Τμήμα Θεολογίας καὶ Θρησκείας τοῦ University of Exeter.

1. Βλ. Tracy J. Trothen and C. Mercer (eds.), *Religion and Human Enhancement: Death, Values, and Morality*, Palgrave Macmillan, London 2017· M. Burdett, *Eschatology and the Technological Future*, Routledge, New York – London 2015· T. Peters, “The Future of Transhumanism as a New Religious Movement”, (Spring 2014), <https://www.youtube.com/watch?v=FLHnEM6B3hA> [3.8.2019].

2. Βλ. Ruth Coates, “Feuerbach, Kant, Dostoevskii: The Evolution of ‘Heroism’ and

τὸν ἄνθρωπο-Θεὸ ἢ τὸν ὑπεράνθρωπο, θεωρήθηκε σατανικὸς στὴ δομὴ καὶ τὴν ἔμπνευση. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀντίστροφο καθρέπτη τῆς σωτηρίας, ποὺ στὴν πατερικὴ διδασκαλία ὀνομάζεται *θέωσις* ἢ *θεοποίησις*³. Ἡ θέωση καθίσταται δυνατὴ μέσῳ τοῦ Θεανθρώπου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁ ὄρος «*Θεανθρωπότητα*» (*Bogochelovechestvo*), ποὺ ἐπινοήθηκε ἀπὸ τὸν ὀρθόδοξο φιλόσοφο καὶ ποιητὴ Vladimir Solov'ev (1853-1900), χρησιμοποιοῦνταν συχνὰ ὡς σύντομη ἐκδοχὴ στὴ δική μας κλασικὴ Ὁρθόδοξη Πατερικὴ Διδασκαλία τῆς *θέωσης*⁴. Ὁ μεγάλος Ρῶσος θρησκευτικὸς φιλόσοφος (ποὺ ἦταν ἐπίσης Ὁρθόδοξος), ὁ Νικολάι Μπερντιάεφ (1874-1948), συνυφαίνει μὲ χαρακτηριστικὸ τρόπο αὐτὴ τὴ διαλεκτικὴ τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ καὶ τῆς Θεανθρωπότητας: «*Στὴ θρησκεία τῆς Θεανθρωπότητας εἰσέρχεται ὅλη ἡ πληρότητα τῆς ἀνθρωπότητας [...]* Στὸν ἀνθρωπο-θεὸ χάνεται ὄχι μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος [...] Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ πρόβλημα τῆς θρησκευτικῆς ἀνθρωπολογίας μετατρέπεται στὴ ρωσικὴ συνειδηση σὲ πρόβλημα γιὰ τὸν Θεάνθρωπο καὶ τὸν ἀνθρωπο-θεό, γιὰ τὸν Χριστὸ καὶ τὸν Ἀντίχριστο»⁵. Στὴ ρωσικὴ ἀργυρὴ ἐποχὴ (1890-1930), ἡ *θέωση* ὡς «*Θεανθρωπότητα*»⁶ κατανοήθηκε ὡς ἡ ὀλοκλήρωση ἀπὸ τὸν Θεὸ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκωσής του, ποὺ πραγματοποιήθηκε τέλεια στὸν Χριστό, πάντοτε καὶ σὲ ὅλα τὰ πράγματα⁷.

‘Asceticism’ in Bulgakov’s Work to 1909”, στό: R. Aizlewood and Ruth Coates (eds.), *Landmarks Revisited: The Vekhi Symposium 100 Years On*, [Cultural Revolutions: Russia in the 20th Century], Academic Studies Press, Boston 2013, σσ. 287-307.

3. Βλ. M. J. Christensen and J. A. Wittung (eds.), *Partakers of the Divine Nature: The History and Development of Deification in the Christian Traditions*, Fairleigh Dickinson University Press, Madison 2007· N. Russel, *The Doctrine of Deification in the Greek Patristic Tradition*, [Oxford Early Christian Studies], Oxford University Press, Oxford 2004.

4. Βλ. J. Pilch, “*Breathing the spirit with both lungs*”: *deification in the work of Vladimir Solov'ev*, [Eastern Christian Studies, 25], Peeters, Leuven 2018.

5. Βλ. N. Berdyaev, “Concerning the character of the Russian religious thought of the XIX Century”, [Sovremennye Zapiski 42 (1930), σσ. 309-343], transl. S. Janos, http://www.berdyaev.com/berdiaev/berd_lib/1930_345.html [01.08.2018].

6. Βλ. Ruth Coates, *Deification in Russian Religious Thought: Between the Revolutions, 1905-1917*, Oxford University Press, Oxford 2019.

7. Βλ. Maximus the Confessor, *On Difficulties in the Church Fathers: The Ambigua*, Nicholas Constatas (ed. and transl.), vol. I, [Dumbarton Oaks Medieval Library], Harvard University Press, Cambridge – London 2014, Amb. 7, σ. 107 (PG 91, 1084CD).

Ὁ ἀνθρωποθεϊσμός ἀντιθέτως εἶναι μία περίπτωση τοῦ εἴδους τῆς εἰκονικῆς αὐτο-θέωσης ποῦ βλέπουμε στὴ *Γένεση* (κεφ. 3) μὲ τὴν πτώση τῆς ἀνθρωπότητας μέσω τοῦ πειρασμοῦ τῆς ἀπὸ τὸν ὄφιν, ὁ ὁποῖος πλέκει τὰ ἀνθρώπινα ὄντα στὰ τεχνάσματά του τόσο μὲ φέματα ὅσο καὶ μὲ ψευδαισθήσεις. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν περίπτωση τῆς θέωσης –ποῦ προϋποθέτει τὴν ὑπομονετικὴ, ἐπίπονη αὐτο-ἐργασία τῆς ἀσκήσεως ἐν Χριστῷ– ἡ αὐτο-θέωση καὶ ὁ διανθρωπισμός εἶναι μία σύγχρονη περίπτωση αὐτοῦ, εἶναι ἡ ἀνυπόμονη προσπάθεια νὰ ἀρπάξουμε τὴ θεία μας κληρονομιά προτοῦ ἐτοιμασθοῦμε γιὰ τὴν εὐθύνη τῆς. Ὅταν κάποιος χρησιμοποιεῖ ὅλες τὶς διανοητικὲς μας ἰκανότητες γιὰ νὰ διασπάσει τὴ φύση, νὰ χειραγωγῆσει τὰ ἐσωτερικά της μέρη γιὰ νὰ μᾶς ὑπηρετήσουν ὡς θεοὺς-ὀδοιπόρους, ἐξυψώνοντας τοὺς ἑαυτοὺς μας, τεχνολογικὰ πέρα ἀπὸ τὸ ἀπλῶς ἀνθρώπινο, καὶ στὴ συνέχεια μὲ αὐτοκτονικὸ τρόπο νὰ ὑποτάξει τὴ δημιουργία, τότε τὸ μόνο ποῦ θὰ βλέπει κανεὶς στὸ σύμπαν θὰ εἶναι τὸ εἰδωλολατρικὸ πρόσωπο τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅπως ὁ Νάρκισσος ποῦ γέρνει στὸ νερό. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, ὁ διάσημος Ὀρθόδοξος θεολόγος, φιλόσοφος καὶ οἰκονομολόγος π. Σέργιος Μπουλγκάκοφ (1871-1944) περιέγραψε τὸν ἀνθρωποθεϊσμό τόσο ὡς σατανικὸ ὅσο καὶ ὡς πανθεϊστικό: «Ἡ καθαρὴ αὐτο-θέωση, ἡ αὐτοεπιβεβαίωση τῆς κτιστότητας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπόλυτου εἶναι Σατανισμός [...]. Ἡ αὐτοεπιβεβαίωση τοῦ ἀνθρώπου ἔξω ἀπὸ τὸν Θεὸ ἔχει ἀπλῶς τὸν χαρακτῆρα μιᾶς συνειδητῆς θεοποίησης τοῦ πλάσματος, πανθεϊσμοῦ ἢ κοσμοθεϊσμοῦ». Εἶναι σατανικὸ ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦταν ταυτόχρονα μία ἐξαπάτηση τῆς δημιουργίας καὶ μία πανθεϊστικὴ θεοποίηση τοῦ κόσμου ποῦ δημιουργοῦσε ἕναν ψεύτικο Θεὸ Σωτῆρα («Ἡ ἐκτυλισσόμενη ἰσχύς, τὸ ἀναπόφευκτο καθῆκον τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ εἶναι αὐτὸς ὁ ἀτομικὸς ἀνθρωπος-θεός, στὸν ὁποῖο ὅλη ἡ δημιουργία θὰ εἶχε βρεῖ τὴ δική της ἀποθέωση τὴν ἰδέα ἐνὸς Ἀντιχρίστου/Ἵπερανθρώπου»), ποῦ παρατηρεῖται σὲ ὅλες τὶς μορφές τοῦ σύγχρονου ἀνθρωπισμοῦ ἀπὸ τὸν Βολταίρο καὶ τὸν Κόντ μέχρι τὸν Φούερμπαχ, τὸν Νίτσε καὶ τὸν Μάρξ⁸.

Ὁ ἀνθρωποθεϊσμός ἦταν καὶ εἶναι τὸ τέχνασμα τοῦ πειρασμοῦ στὴ *Γένεση* (κεφ. 3), ὥστε οἱ ἀνθρωποὶ νὰ ἔχουν ἄμεση γνώση τῆς

8. S. Bulgakov, *Dva grada: Issledovaniya o prirode obshchestvennykh idealov*, Russian Christian Humanistic Institute Press, St. Peterburg 1997, σσ. 8-9.

πραγματικότητας (τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ), ὅπως ὁ Θεός, καὶ νὰ γίνουν θεοί⁹. Αὐτὸ ἦταν ἀπαγορευμένο ὄχι ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ γνώση ἀπὸ μόνη τῆς ἦταν τελικὰ ἀδύνατη γιὰ τὰ ἀνθρώπινα ὄντα καὶ μαζί με αὐτὴν μιὰ μεταμόρφωση σὲ ὅ,τι εἶναι θεϊκό. Μία τέτοια γνώση θὰ μπορούσε νὰ ἔρθει μόνο ὡς δῶρο ποὺ δόθηκε, ὅπως θὰ ὑποστηρίξουμε ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τὴ μακρὰ δοκιμασία τῆς ἀγαπητικῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἐξάρτησης τοῦ πλάσματος ἀπὸ τὸν Δημιουργό του, ποὺ διαμορφώθηκε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ποὺ λάμπουν με τὸ πρόσωπό του. Ὁ διανθρωπισμὸς εἶναι μία ἀκόμη ἀνθρώπινη/σατανικὴ ἀπόπειρα ἀρπαγῆς τῆς θεότητας ἀπὸ τὸν Θεό. Προσπαθεῖ κανεὶς νὰ σώσει καὶ νὰ θεοποιήσῃ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ στὴν πορεία καταλήγει νὰ γέρνει τὸν ἑαυτό του πίσω στὴν ἄβυσσο τῆς μὴ ὑπαρξῆς ἀπὸ τὴν ὁποία δημιουργηθήκαμε. Δὲν μπορεῖς νὰ γίνεις θεὸς χωρὶς νὰ λάβεις τὴ θεότητα ὡς δῶρο. Δὲν μπορεῖς νὰ ἀνυψωθεῖς χωρὶς τὸ μοναδικὸ πρᾶγμα ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ ἀφομοιώσεις τὸ θεῖο στὸ ἀνθρώπινο: τὸν σταυρό.

Ἐπάρχει μιὰ κοινὴ ἐσφαλμένη ἀντίληψη ὅτι ἡ προνεωτερικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία τῆς θέωσης, ποὺ ἐκφράζεται με ἰδιαίτερο τρόπο στὴν Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξὴ Χριστιανικὴ Παράδοση, ἐπαναδιατυπώνεται με κάποιον τρόπο σὲ ἓνα μεταμοντέρνο πλαίσιο στὴν ἰδεολογία τῆς ὑπερβατικότητας καὶ τῆς ἀτέρμονης αὐτοβελτίωσης ποὺ εἶναι ὁ διανθρωπισμὸς¹⁰. Ὅπως οἱ χριστιανοί, λέει τὸ ἐπιχείρημα, πάσχισαν πάντοτε γιὰ μιὰ κατάσταση πέρα ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο, στὴν ὁποία ὄχι μόνο ἡ πτώση τους –νὰ κάνουν ὄχι αὐτὸ ποὺ θέλουν νὰ κάνουν, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ μισοῦν νὰ κάνουν¹¹– ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ κτιστοὶ περιορισμοὶ τους ξεπεράστηκαν, ἔτσι καὶ τώρα σὲ ἓνα σύγχρονο πλαίσιο, χρησιμοποιώντας τὴ βοήθεια τῆς τελευταίας τεχνολογίας, πασχίζουμε νὰ τελειοποιήσουμε τὸ ἀνθρώπινο ὄν, ὥστε νὰ γίνῃ κοινωνός¹², φορέας τῆς θείας φύσεως. Σὲ αὐτὴν τὴ μελέτη θὰ προσπαθήσουμε νὰ διακρίνουμε τὴν κλασικὴ πατερικὴ διδασκαλία γιὰ τὴ θέωση ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαβολικὴ θρησκευτικὴ φιλοσοφία τοῦ διανθρωπισμοῦ. Θὰ περιγράψουμε κριτικὰ

9. Γεν. 3, 4-5.

10. Βλ. R. Cole-Turner (ed.), *Transhumanism and Transcendence: Christian Hope in an Age of Technological Enhancement*, Georgetown University Press, Washington, D.C. 2011.

11. Ρωμ. 7, 15.

12. Β' Πέτρο. 1, 4.

τὴν διανθρωπιστικὴ θρησκεία τοῦ θεανθρωπισμοῦ, συνοδεύοντάς τὴν μὲ μία περιγραφή τῆς πολὺ διαφοροετικῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς θρησκείας (ὅπως θὰ λέγαμε) τῆς Θεανθρωπότητος.

Δυτικὸς Διανθρωπισμὸς: Ἡ θρησκεία τοῦ ἀνθρωποθεΐσμοῦ

Πῶς βλέπουν γενικὰ οἱ δυτικοὶ διανθρωπιστὲς τὸ σύμπαν; Ἡ Μητέρα Φύση εἶναι κάτι σὰν ἀπογοήτευση γιὰ πολλοὺς διανθρωπιστὲς. Δὲν ὑπάρχει καμμία αἴσθησις τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐδῶ, πῶσω μᾶλλον τοῦ «δώρου» ἢ τοῦ «μυστηρίου», ὅπως βλέπουμε στὴν Ὁρθοδοξία. Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος καὶ μελλοντολόγος Max More (γεν. 1964) εἶναι χαρακτηριστικὸς στὸ ἔργο *A Letter to Mother Nature*, ὅταν γράφει στὴ μητέρα Φύση ὅτι: «μὲ ὅλο τὸ σεβασμὸ, πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι μὲ πολλοὺς τρόπους ἔχεις κάνει κακὴ δουλειὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη σύσταση», καθιστώντας τοὺς ἀνθρώπους εὐάλωτους σὲ ἀσθένειες καὶ βλάβες, ἀναγκάζοντάς τους νὰ γερνοῦν καὶ νὰ πεθαίνουν, ἐπιτρέποντάς τους νὰ λειτουργοῦν μόνον ὑπὸ στενὲς περιβαλλοντικὲς συνθῆκες καὶ μὴ δίνοντάς τους καλύτερη ἰκανότητα γιὰ γλῶσσα, μνήμη κ.λπ. Πρέπει νὰ «τροποποιήσουμε τὴν ἀνθρώπινη σύσταση» χρησιμοποιώντας τὴ βιοτεχνολογία σὲ τοῦλάχιστον ἑπτὰ τομεῖς, ποὺ κυμαίνονται ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τῆς γήρανσης καὶ τοῦ θανάτου μέχρι τὸν μὴ περιορισμὸ τῶν ἀνθρώπινων ἰκανοτήτων, «παραμένοντας ἀμιγῶς βιολογικοὶ ὀργανισμοί»¹³. Ἐν ὀλίγοις, ὁ διανθρωπισμὸς εἶναι, ὅπως καὶ διάφορα εἶδη γνωστικισμοῦ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, κατὰ τοῦ σώματος καὶ τῆς δημιουργίας. Θεωρεῖ τὴ σωματικότητα ὡς ἐκείνη τὴ δύναμη ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἀνοδικὴ του πορεία, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ διανθρωπιστὴς μουσικὸς Simon S. Young: «Ὅπως ὁ ἀνθρωπισμὸς μᾶς ἀπελευθέρωσε ἀπὸ τὶς ἀλυσίδες τῆς δεσποδαιμονίας, ἃς μᾶς ἀπελευθερώσει ὁ διανθρωπισμὸς ἀπὸ τὶς βιολογικὲς μᾶς ἀλυσίδες»¹⁴.

13. M. More, "A Letter to Mother Nature", στο: Max More and Natasha Vita-More (eds.), *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, Wiley-Blackwell, West Sussex 2013, σσ. 449-450.

14. S. Young, *Designer Evolution: A Transhumanist Manifesto*, Prometheus, Amherst, NY 2005, σ. 32· R. Kurzweil, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Penguin Books, New York 2005, σ. 374.

Όταν πιέζονται να ορίσουν τι ακριβώς μπορεί να είναι τό «ύλικό» τοῦ σύμπαντος, οἱ διανθρωπιστές τὸ περιγράφουν ὡς «δεδομένα» ποὺ γίνονται ἀντιληπτά ὡς διαφοροποιημένα μοτίβα πληροφοριῶν, πράγμα ποὺ σημαίνει τελικὰ ὅτι οἱ ὀργανισμοὶ περιγράφονται ὡς «βιοχημικοὶ ἀλγόριθμοι». Οἱ ἴδιοι μαθηματικοὶ νόμοι ἰσχύουν γιὰ τοὺς ἠλεκτρονικοὺς καὶ τοὺς βιοχημικοὺς ἀλγόριθμους, καταρρίπτοντας ἔτσι τὴ διάκριση μεταξὺ ζῶων καὶ μηχανῶν¹⁵: «ἡ ἰδέα ὅτι οἱ ὀργανισμοὶ εἶναι ἀλγόριθμοι καὶ ὅτι οἱ καμηλοπαρδάλεις, οἱ ντομάτες καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀπλῶς διαφορετικὲς μέθοδοι ἐπεξεργασίας δεδομένων»¹⁶. Ὅπως, ἄλλωστε, παρατήρησε ὁ Ἰσραηλινὸς ἱστορικὸς Yuval Noah Harari (γεν. 1976), σὲ αὐτὸ τὸ ὄραμα γιὰ τὸ σύμπαν κινούμαστε πολὺ πέρα ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμό, μέσω τῆς ἀποψῆς ὅτι τὰ πάντα εἶναι δεδομένα, «ἀπὸ μιὰ ἀνθρωποκεντρικὴ σὲ μιὰ δεδομένο-κεντρικὴ θεώρηση»¹⁷. Φαίνεται ὅτι ἡ δημιουργία, καὶ μάλιστα ἡ ἴδια ἡ ζωὴ, εἶναι ἀπλῶς «ἐπεξεργασία δεδομένων»¹⁸.

Ἡ «Δημιουργία» τότε θὰ ἦταν μιὰ λανθασμένη ὀνομασία γιὰ τὸ πῶς βλέπει ὁ διανθρωπισμὸς τὸ σύμπαν, καθὼς γιὰ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ «δημιουργία» χρειάζεται ἓναν «Δημιουργό» Θεό/θεοὺς καὶ οἱ περισσότεροι διανθρωπιστές ἀρνοῦνται ὅτι ὑπάρχει ὀποιαδήποτε ὑπερφυσικὴ δύναμη ἢ θεὸς πέρα ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς τους¹⁹. Μιλοῦν πολὺ γιὰ φαινομενικὰ πεπεισμένους κοσμικοὺς, γιὰ «θεοὺς/Θεό». Ὡστόσο, ὁ «Θεός» γιὰ πολλοὺς διανθρωπιστές εἶναι ἓνα εἶδος ὑπεράνθρωπης κατάστασης μέ «δυνάμεις σὰν τοῦ Θεοῦ», ποὺ θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ ἓναν ὑπερ-νοήμονα ἐξωγήινο πολιτισμὸ σὲ ὀρισμένα σημεῖα τῆς ἐξέλιξής του. Ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ὑποστηρίζεται, ἐργαζόμεστε/ἐξελισσομαστε συνεχῶς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ὑπέρβασης τοῦ ἑαυτοῦ μας ὡς ἄνθρωποι, χωρὶς καμμία ἀναγκαία ἀναφορὰ σὲ κάτι ἔξω ἀπὸ

15. Y. N. Harari, *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow*, Harper Collins Publishers, New York 2017, σ. 428.

16. Ὁ.π., σ. 429.

17. Ὁ.π., σ. 454.

18. Ὁ.π., σ. 462.

19. R. Blackford, "The Great Transition: Ideas and Anxieties", στό: *The Transhumanist Reader...*, ὅ.π., σ. 421.

ἐμᾶς²⁰. Ἡ ἐξέλιξη εἶναι ἓνα ἔργο γιὰ τοὺς διανθρωπιστὲς ποὺ καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴ «βούληση γιὰ δύναμη» τῆς ἀνθρωπότητος. Πράγματι, οἱ ιδέες τοῦ Friedrich Nietzsche (1844-1944) ἀποτέλεσαν ἔμπνευση γιὰ δύο ἀπὸ τοὺς φιλοσοφικοὺς ἀρχιτέκτονες τοῦ διανθρωπισμοῦ: Max More καὶ Ray Kurzweil (γεν. 1948)²¹. Ἡ ἐξέλιξη εἶναι ἡ φύση ποὺ ξεπερνᾷ τὸν ἑαυτό της, διότι, ὅπως παρατήρησε ὁ Nietzsche, «ὁ ἄνθρωπος εἶναι κάτι ποὺ πρέπει νὰ ξεπεραστεῖ» γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ Ὑπερανθρώπου: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα σχοινί, δεμένο ἀνάμεσα στὸ κτῆνος καὶ τὸν ὑπεράνθρωπο – ἓνα σχοινί πάνω ἀπὸ μιὰ ἄβυσσος»²². Ὁ ἑαυτὸς θέλει πάνω ἀπὸ ὅλα «νὰ δημιουργεῖ πέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτό του» μὲ μιὰ «θέλῃση γιὰ δύναμη»²³: «Καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ μοῦ ἐκμυστηρεύτηκε αὐτὸ τὸ μυστικό: “Ἴδού”, εἶπε, “Εἶμαι αὐτὸ ποὺ πρέπει πάντα νὰ ξεπερνᾷ τὸν ἑαυτό του. Πράγματι, τὸ ὀνομάζετε βούληση γιὰ ἀναπαραγωγὴ ἢ ὁρμὴ πρὸς ἓνα τέλος, πρὸς κάτι ὑψηλότερο, πιὸ μακρινό, πιὸ πολὺπλευρο”»²⁴.

Πολὺ συχνὰ αὐτὴ ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο στὸν ἄνθρωπο-θεὸ ἢ τὸν ὑπεράνθρωπο διατυπώνεται μὲ ὅρους ἐνὸς ἐκκεντρικοῦ ὁράματος ἐξέλιξης, ποὺ δανεῖζεται γλῶσσα τόσο ἀπὸ τὴν τεχνολογία ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐσχατολογία. Ἡ ἐξιστόρηση τῆς ἐξέλιξης ἀπὸ τὸν διανθρωπισμὸ ἐπεκτείνει τὴ λαμαρκιανὴ ἀντίληψη τῆς βιολογικῆς ἐξέλιξης ὡς προοδευτικῆς κινητήριας δυνάμεως πρὸς τὰ πάνω, σὲ ἓνα εἶδος σκάλας προόδου, βλέποντας τὴν ἐξέλιξη ὡς ἓνα συνειδητὰ θεληματικὸ σχέδιο τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ ὑπερνικήσει τὴ φύση σὲ κάποια μακρινὴ Παρουσία. Ἐπιπλέον, ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὑπεράνθρωπο θεωρεῖται συχνὰ μὲ ὅρους ἐνὸς μελλοντικοῦ τεχνολογικοῦ βασιλείου τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ –ὁ Vernor Vinge (γεν. 1944) καὶ ὁ Kurzweil τὸ ἀποκαλοῦν «Μοναδικότητα»²⁵ – ἀκριβῶς πέρα ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα γιὰ

20. G. Prisco, “Transcendent Engineering”, στό: *The Transhumanist Reader...*, ὁ.π., σσ. 234-235.

21. M. More, “The Philosophy of Transhumanism”, στό: *The Transhumanist Reader...*, ὁ.π., σ. 10· R. Kurzweil, *The Singularity is Near...*, ὁ.π., σ. 373.

22. Fr. Nietzsche, “Thus Spoke Zarathustra. A book for all and none”, στό: Walter Kaufmann (select. and transl.), *The Portable Nietzsche*, Penguin Books, New York 1976, σσ. 124, 126 (αὐτὰ τὰ ἀποσπάσματα ἐντοπίζονται καὶ στοὺς M. More καὶ R. Kurzweil).

23. Ὁ.π., σσ. 147, 225.

24. Ὁ.π., σ. 227.

25. R. Kurzweil, *The Singularity is Near...*, ὁ.π., σσ. 7-9· M. More and N. Vita-More

τὸν ὁποῖον ὅλες οἱ «μοναδικότητες» πρέπει νὰ ἐργασθοῦν γιὰ νὰ τὸ συνειδητοποιήσουν²⁶. Εἶναι, ὅπως σημειώνει ὁ διαπρεπῆς Ἕλληνας κοσμολόγος Martin Rees (γεν. 1942), ἓνα εἶδος φουτουριστικῆς ἐκδοχῆς τῆς Ἀρπαγῆς²⁷. Ὁ Harari εἶναι ἐδῶ διαφωτιστικός: «Στὸν εἰκοστὸ πρῶτο αἰῶνα, τὸ τρίτο μεγάλο σχέδιο τῆς ἀνθρωπότητας θὰ εἶναι νὰ ἀποκτήσουμε θεϊκὲς δυνάμεις δημιουργίας καὶ καταστροφῆς, καὶ νὰ ἀναβαθμίσουμε τὸν *Homo Sapiens* σὲ *Homo deus* [...]. Θέλουμε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐπανασχεδιάζουμε τὸ σῶμα καὶ τὸ μυαλό μας γιὰ νὰ ξεφύγουμε, πάνω ἀπὸ ὅλα ἀπὸ τὰ γηρατειά, τὸν θάνατο, τὴ δυστυχία, ἀλλὰ ὅταν τὴν ἀποκτήσουμε, ποιὸς ξέρει τί ἄλλο θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ τέτοια ἱκανότητα; Ἔτσι, μπορούμε κάλλιστα νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ἡ νέα ἀνθρώπινη ἀτζέντα ἀποτελεῖται στὴν πραγματικότητα ἀπὸ ἓνα σχέδιο (μὲ πολλὰ διακλαδῶσεις) ποὺ ἐπιτυγχάνει τὴ θεϊκότητα»²⁸. Χρειάζεται, πιστεύει ὁ Harari, νὰ σκεφθοῦμε λιγώτερο ἓναν «παντοδύναμο βιβλικὸ οὐράνιο πατέρα» καὶ περισσότερο μὲ ὄρους τῶν Ἑλλήνων ἢ Ἰνδουιστῶν θεῶν ποὺ ἰδιότροπα ἀγαποῦν, μισοῦν, δημιουργοῦν καὶ καταστρέφουν ὅπως ἐμεῖς, ἂν καὶ «σὲ πολὺ μεγαλύτερη κλίμακα»²⁹. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ διανθρωπιστές, ἂν ἀσχολοῦνται μὲ τὴ θρησκεία ἢ τὸν θρησκευτικὸν λόγον, δὲν τοὺς ἀρέσει κανένα ὄραμα θεότητας ποὺ κάνει μιὰ ὀξεῖα διάκριση μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητας, τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ³⁰.

Ἡ θεϊκότητα, μᾶς λέει ὁ Harari, δὲν εἶναι κάτι «μεταφυσικό», ἀλλὰ πρακτικὰ ἢ διανθρωπιστικὴ «θεϊκότητα» σημαίνει ἄσκηση τῆς βούλησης μέσῳ «συγκεκριμένων ὑπερ-ικανοτήτων», ποὺ ἀποκτῶνται ἀπὸ τὴν τεχνολογία. Κάποιοι ἀποκτᾶ αὐτὲς τὶς ὑπερδυνάμεις ἔτσι ὥστε ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἴδια ἡ φύση νὰ μποροῦν νὰ ξεπεραστοῦν ἢ ἀκόμη καὶ νὰ μείνουν ἐντελῶς πίσω. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς περιλαμβάνουν τὴν ἱκανότητα νὰ σχεδιάζει καὶ νὰ δημιουργεῖ κανεὶς νέα ὄντα, τὴν ἱκανότητα νὰ

(eds.), *The Transhumanist Reader...*, ὁ.π., σσ. 361-417.

26. Ὁ.π., σ. 370 κ.έ.

27. M. Rees, *Our Final Hour. A Scientist's Warning: How Terror, Error, and Environmental Disaster Threaten Humankind's in this Century – on Earth and Beyond*, Basic Books, New York 2003, σ. 19.

28. Y. Harari, *Homo Deus...*, ὁ.π., σσ. 53-54.

29. Ὁ.π., σ. 54.

30. M. More, "The Philosophy of Transhumanism", ὁ.π., σ. 8.

μετατρέπει τὸ σῶμα του σὲ cyborg [ὄργανισμὸς ποὺ συνδυάζει ὄργανικὰ καὶ μηχανικὰ μέρη σώματος], τὴ γνώση νὰ ἐλέγχει τὸ περιβάλλον καὶ τὸν καιρὸ, τὴν ἰκανότητα νὰ διαβάζει τὴ σκέψη καὶ νὰ ἐπικοινωνεῖ ἀπὸ ἀπόσταση καὶ τέλος τὴ δύναμη νὰ μοιάζει μὲ ὑπεράνθρωπο ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ ταξιδεύει μὲ πολὺ μεγάλες ταχύτητες, νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ νὰ ζεῖ ἐπ’ ἄπειρον³¹. Φαίνεται σχεδὸν σὰν πολλοὶ διανθρωπιστὲς νὰ πέρασαν πολλὰς ὥρες ὡς ἔφηβοι διαβάζοντας κόμικς μὲ ὑπερήρωες τῆς DC καὶ τῆς Marvel. Ὅραματιζόμενοι τὸν ἄνθρωπο-θεὸ ἢ τὸν superman, οἱ διανθρωπιστὲς ὑποστηρίζουν ὅχι μόνον τὴν ἐνίσχυση τῆς νοημοσύνης, ἴσως μέσῳ τῆς ἐγκατάστασης ἐνὸς τσίπ στὸν ἐγκέφαλο (συνδεδεμένο μὲ wifi γιὰ ἐνημερώσεις), ἀπὸ περισσότερη μνήμη μέχρι καλύτερες μαθηματικὲς καὶ γλωσσικὲς δεξιότητες, περισσότερη «συναισθηματικὴ νοημοσύνη» καὶ μία ἀκόμη ἀδιανόητη σαρκικὴ εὐκολία. Αὐτὸ εἶναι ποὺ ἔχει ὀδηγήσει τὸν Ἀμερικανὸ ἠθικὸ θεολόγο Gerald McKenny νὰ μιλᾷ γιὰ τὶς τεχνολογίες βελτίωσης ὡς «τεχνολογίες τῆς ἐπιθυμίας» καὶ ὄχι τῆς ἀνάγκης, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὡς «τεχνολογίες τῆς ὑπερβολῆς»³². Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ ἐστίαση στὴν ἐπιστημονικὴ τεχνικὴ, ἀκριβέστερα στὴν τεχνολογία ὡς τὸ μονοπάτι τῆς θεικότητας (ἢ τοῦλάχιστον τῆς ὑπεράνθρωπης κατάστασης), δηλαδὴ τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς χειραγώγησης τῆς φύσεως γιὰ τὴν ἐνδυνάμωση τῆς ἀνθρωπότητας μέσῳ τῆς ἀσκησης τῆς βούλησης, ἔχει βαθιεῖς ρίζες στὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἴδιος ὁ Francis Bacon (1561-1626), ἓνας ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἔβλεπε τὸ καθῆκον τῆς ἐπιστήμης ὡς «τὴν ἐδραίωση καὶ τὴν ἐπέκταση τῆς δύναμης καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπινου γένους πάνω στὸ σύμπαν» καὶ ὅτι «ὁ ἀληθινὸς καὶ νόμιμος στόχος τῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ αὐτόν: νὰ προικιστεῖ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ μὲ νέες ἀνακαλύψεις καὶ δυνάμεις», δηλαδὴ «νὰ θέσει σταθερὰ θεμέλια καὶ νὰ ἐπεκτείνει εὐρύτερα τὰ ὅρια τῆς δύναμης καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου»³³.

31. Y. Harari, *Homo Deus...*, ὁ.π., σ. 54.

32. G. P. McKenny, "Technologies of Desire: Theology, Ethics, and the Enhancement of Human Traits", *Theology Today* 59, 1 (April 2002), σσ. 90-103 καὶ εἰδικὰ σ. 100.

33. Fr. Bacon, *The New organon, and Related Writings*, Fulton H. Anderson (ed.), [The Library of Liberal Arts], Bobbs-Merrill Company, INC., Indianapolis – New York 1960, σσ. 118, 78, 106· βλ. M. Burdett, *Eschatology...*, ὁ.π., σσ. 12-18.

Όμως, ἡ ἀπόλυτη ἀναζήτηση γιὰ τοὺς διανθρωπιστὲς τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος ἦταν ἡ σύνθεση τῆς ἀθανασίας. Πράγματι, ὁ Bacon, στὸ ἔργο του: *Ἡ ἱστορία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου* (1638), συνέταξε μίᾶ συστηματικὴ ἱστορία τῆς σωματικότητας στὴν προσπάθειά του νὰ ἀπομονώσῃ τὶς σχετικὲς μορφὲς ποὺ θὰ μπορούσαν στὴν καλύτερη περίπτωσιν νὰ ὀδηγήσουν στὴν ἀθανασία. Πιὸ ρεαλιστικὰ πίστευε ὅτι οἱ μελλοντικοὶ φυσικοὶ φιλόσοφοι «θὰ γίνουν τὰ ὄργανα καὶ οἱ διανομεῖς τῆς δύναμης καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν παράτασιν καὶ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου [...], [καὶ ὅτι] αὐτὰ τὰ παπούτσια καὶ τὰ ροῦχα μας (ἐννοῶ τὰ εὐθραυστα σώματά μας) θὰ φθαροῦν ὅσο τὸ δυνατὸν λιγότερο»³⁴. Ἀργότερα, τὸν 19ο αἰῶνα, ὁ ἐκκεντρικὸς Ρῶσος ὀρθόδοξος φιλόσοφος Nikolai Fedorov (1828-1903) ὑποστήριξε ὅτι ἡ γενικὴ ἀνάστασις δὲν προκύπτει φυσικὰ ἀπὸ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Ἀντίθετα, ἡ γενικὴ ἀνάστασις, ὑποστήριξε, ἦταν τὸ συνειδητὸ «Κοινὸ Ἔργο» τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν «οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ» γιὰ νὰ ἐπιφέρει τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆς Γῆς πάνω στὴ δύναμιν τῶν ἄλλων οὐράνιων σωμάτων καὶ «νὰ τὰ ἐμπλέξῃ σὲ μιὰ ἐνιαίαν ζωογόνο δύναμιν νεκρανάστασης» ὅλων τῶν πραγμάτων τοῦ σύμπαντος³⁵, παράγοντας ἔτσι τὸν παράδεισον ἢ τὴ Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ³⁶. Τὸν τελευταῖο καιρὸ, αὐτὴ ἡ ἀρχαία ἀναζήτηση ἔχει ὀδηγήσει σὲ μιὰ ὀλόκληρη τάξιν ἐπιστημονικῶν διανθρωπιστῶν ποὺ ἔχουν ὡς στόχον νὰ «ζήσουν γιὰ πάντα ἢ νὰ πεθάνουν προσπαθώντας» (Τὸ ἀνεπίσημον σύνθημα τῆς ἐταιρείας βιοτεχνολογίας Sierra Sciences μὲ ἔδραν τὸ Ρίνο, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀμερικανὸ μοριακὸ βιολόγον καὶ γεροντολόγον Bill Andrews (γεν. 1951), ἔχει ὡς στόχον «νὰ ἐπεκτείνει τὴ διάρκειαν ζωῆς καὶ τὴν υἰεῖαν τοῦ ἀνθρώπου»)³⁷. Ὁ ἐπιδεικτικὸς Ἄγγλος, μὲ ἔδραν ὅμως τὴν

34. Ὁ ἴδιος, "The History of Life and Death", στὸ: J. Spedding, R. L. Ellis and D. D. Heath (eds.), *The Works of Francis Bacon*, vol. V, Longman and CO., London [1857-1874] 1858, σ. 215.

35. N. Fedorovich Fedorov, "The Philosophy of the Common Task", στὸ: Elisabeth Koutaissoff and Marilyn Minto (eds. and transl.), *What Was Man Created For? The Philosophy of the Common Task, Selected Works*, part III, Honeyglen Publishing – L'Age d'Homme, Bath – Lausanne 1990, σ. 80 κ.έ.· M. Burdett, *Eschatology...ὁ.π.π.*, σσ. 18-24.

36. Ὁ ἴδιος, "Supramoralism or general synthesis (universal union)", στὸ: *What Was Man Created For?... ὁ.π.π.*, σσ. 132-133.

37. 'Sierra Sciences: Biotech for Enhanced Living', <https://sierrasci.com/mission/>

Καλιφόρνια, ακτιβιστής κατά της γήρανσης και βιοϊατρικός γεροντολόγος Aubrey de Grey (γεν. 1963) αναφέρει τακτικά τὰ 1000 χρόνια ως τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ οἱ ἄνθρωποι θὰ ζήσουν «μέσα σὲ δεκαετίες» (οἱ διανθρωπιστὲς λένε συχνὰ ὅτι οἱ μεγάλες τεχνολογικὲς προβλέψεις τους θὰ πραγματοποιηθοῦν «σὲ μιὰ δεκαετία» ἢ «μέσα σὲ δεκαετίες»)³⁸.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατάκτηση τοῦ θανάτου, οἱ διανθρωπιστὲς ἔχουν ἐπίσης σκεφθεῖ τὴν «ἐξομοίωση ὁλόκληρου τοῦ ἐγκεφάλου» ἢ τὸ «ἀνέβασμα» τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγκεφάλου («νοῦ», «ἐαυτοῦ» κ.λπ.) –ὑποθέτοντας ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ hardware καὶ ὁ νοῦς τὸ λογισμικό– σὲ ὑπολογιστὲς καὶ σὲ διαδίκτυο³⁹. Ἐκκινώντας ἀπὸ τὴ βίαση τῆς δύναμης τῆς «μορφολογικῆς ἐλευθερίας»⁴⁰, θὰ μπορούσε κανεὶς, ὑποτίθεται, νὰ ὑπάρξει στὸ μέλλον ὄχι μόνο μὲ βιολογικὸ τρόπο ἀλλὰ μὲ τρόπο ποὺ θὰ μπορεῖ νὰ ἀλλάζει ἐλεύθερα τὴ μορφή του εἰκονικά⁴¹. Ὁ Kurzweil ἀποκαλεῖ αὐτὸν τὸν τρόπο ὑπαρξης «ἀνθρώπινο σῶμα 3.0»⁴². Καθὼς ἡ ἀναζήτηση γιὰ ἀπεριόριστη ζωὴ φαίνεται νὰ ὑποχωρεῖ χρόνο μὲ τὸν χρόνο, παρ' ὅλη τὴν τεχνολογικὴ ἀναβάθμιση, ἡ ἐφεδρική λύση εἶναι ἡ διατήρηση ἀνθρώπινων πτωμάτων σὲ χαμηλὴ θερμοκρασία γιὰ μελλοντικὴ «ἀναζωογόνηση» (= κρυονική)⁴³ ὅταν ἡ τεχνολογία τελικὰ προλάβει τὸν θάνατο. Τὸ σῶμα τοῦ Ted Williams (1918-2002), τοῦ διάσημου Ἀμερικανοῦ παίκτη τοῦ μπέιζμπολ, ἔχει διατηρηθεῖ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο. Ὁ διανθρωπισμὸς περιλαμβάνει διάφορες ἐπιστῆμες, ὅπως ἡ νανοτεχνολογία, ἡ βιολογικὴ μηχανικὴ, ἡ μηχανικὴ τῶν cyborg, ἡ μηχανικὴ τῶν μὴ ὀργανικῶν ὄντων (οἱ τρεῖς τελευταῖες περιλαμβάνουν τὴ βιοτεχνολογία, τὴν τεχνολογία τῆς πληροφορικῆς καὶ τὴ γνωστικὴ ἐπιστήμη). Ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ τομεῖς προϋποθέτουν τὴν

[19.03.2023]. 'The Immortalists', <https://theimmortalists.com/> [19.03.2023].

38. Kira Peikoff, 'Anti-Aging Pioneer Aubrey de Grey: "People in Middle Age Now Have a Fair Chance"', 31 January 2018, <https://upworthyscience.com/anti-aging-pioneer-aubrey-de-grey-people-middle-age-now-fair-chance/> [19.03.2024].

39. Βλ. N. Bostrom, *Superintelligence: Path, Dangers, Strategies*, Oxford University Press, Oxford 2016, σσ. 35-43· R. C. Merkle, "Uploading", στὸ: *The Transhumanist Reader...*, ὁ.π., σσ. 157-164· R. Kurzweil, *The Singularity is Near...*, ὁ.π., σσ. 198-203.

40. "Transhumanist Declaration (2012)", στὸ: *The Transhumanist Reader...*, ὁ.π., σ. 55.

41. "The Philosophy of Transhumanism", στὸ: *The Transhumanist Reader...*, ὁ.π., σσ. 7-8, 15.

42. R. Kurzweil, *The Singularity is Near...*, ὁ.π., σ. 310.

43. Βλ. 'Alcor Life Extension Foundation: Cryonics', <https://alcor.org/> [19.03.2023].

ἀναζήτηση τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, ἡ ὁποία σήμερα ὀνομάζεται «ὑπερνοημοσύνη» τῶν μηχανῶν⁴⁴, γεγονός πού ὀδηγεῖ πολλοὺς σχολιαστὲς νὰ χρησιμοποιοῦν τὴ «βιοτεχνολογία» ὡς συνώνυμο τῆς διανθρωπιστικῆς ἀναζήτησης.

Ἡ ἀμείλικτη ἐστίαση στὴ «νοημοσύνη», ἀνθρώπινη ἢ τεχνητή, εἶναι τελικὰ αὐτὸ πού ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὰ διαβολικὴ μορφή τοῦ διανθρωπισμοῦ. Ἡ θρησκεία τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ ἐξυψώνει τὸ ἀνθρώπινο ὄν στὸ ἐπίκεντρο τῶν πάντων ὡς ἓνα εἶδος ὑπέρτατου θεϊκοῦ Ἐγῶ. Ὁ Kurzweil ὀραματίζεται ὅτι στὴν ἕκτη καὶ τελικὴ ἐποχὴ τῆς ἐξέλιξης ἡ ἀνθρώπινη νοημοσύνη «θὰ ἀρχίσει νὰ διαποτίζει τὴν ὕλη καὶ τὴν ἐνέργεια πού βρίσκεται ἀνάμεσά της» καὶ θὰ ἐξαπλωθεῖ ἀπὸ τὴ γῆ γιὰ νὰ καταλάβει ὅλα τὰ μέρη τοῦ σύμπαντος: «μέσα σὲ αὐτὸν τὸν αἰῶνα θὰ εἴμαστε ἔτοιμοι νὰ ἐμποτίσουμε τὸ ἡλιακὸ μας σύστημα μὲ τὴ νοημοσύνη μας μέσω τῆς αὐτο-αναπαραγόμενης μὴ βιολογικῆς νοημοσύνης. Στὴ συνέχεια θὰ ἐξαπλωθεῖ στὸ ὑπόλοιπο σύμπαν»⁴⁵. Αὐτὸ τὸ σύμπαν, πού τελικὰ θὰ ἀποκτήσει συνείδηση, εἶναι ὁ Θεὸς γιὰ τὸν Kurzweil⁴⁶. Ὁ διανθρωπισμὸς, ἀπηχώντας τὸν π. Bulgakov γιὰ τὸν ἀνθρωποθεϊσμό, καταλήγει στὸν πανθεϊσμό. Ὁ Harari τὸν ἀποκαλεῖ θρησκεία τοῦ “Dataism”, μὲ τὸν Θεὸ ὡς «τὸ Διαδίκτυο τῶν Πάντων»⁴⁷. Ἀλλὰ ἡ θεότητα πού λατρεύεται ἐδῶ εἶναι τὸ ἀνθρώπινο ὄν ὡς τεχνητὸς θεὸς πού ἐξαπατήθηκε γιὰ ἄλλη μία φορὰ ἀπὸ τὸν Σατανᾶ, γιὰ νὰ ἀρπάξει τὴ θεϊκὴ του κληρονομιά πρὶν νὰ εἶναι ἔτοιμο γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη εὐθύνη.

44. N. Bostrom, *Superintelligence...*, ὁ.π., σ. 26.

45. R. Kurzweil, ὁ.π., σσ. 21, 372. Σχετικὰ μὲ τὴ φιχτεϊκὴ ἰδέα τῆς φύσης, πού ἀναδιοργανώνεται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη νοημοσύνη, βλ. S. Bulgakov, *Philosophy of Economy. The World as Household*, transl., ed., and introduction Catherine Evtuhov, [Russian Literature and Thought], Yale University Press, New Haven and London 2000, ὑπόσημ. 10, σ. 305.

46. R. Kurzweil, ὁ.π., σ. 390.

47. Y. Harari, ὁ.π., σσ. 428-462.

Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός: Ἡ θρησκεία τῆς Θεανθρωπότητας⁴⁸

Ἀλλὰ σὲ τί διαφέρει ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του ὡς ἐνσάρκωση τοῦ κλασικοῦ πατερικοῦ ὁράματος τῆς Θεανθρωπότητας, ἀπὸ τὸν ἀνθρωποθεϊσμό τοῦ δυτικοῦ διανθρωπισμοῦ; Ἄν ὁ διανθρωπισμὸς ξεκινᾷ μὲ τὴν ἀντιληπτὴ ἀποτυχία τῆς δημιουργίας νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς θεϊκὲς προσδοκίες τῆς ἀνθρωπότητας, τότε ἡ Ὁρθοδοξία ξεκινᾷ μὲ τὴν εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴ δημιουργία ὡς ζωντανό «μυστήριον τῆς θείας παρουσίας», ποῦ εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἡ ζωὴ σὲ ὅλη τὴν τὴν πληρότητα⁴⁹. Ἐξ ἄλλου, ἡ δημιουργία ὡς δῶρο δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἔχει δημιουργηθεῖ. Ὁ Θεὸς δὲν τὴν «χρειάζεται». Θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἐνεργήσει διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι ἔχει πράξει στὴν πραγματικότητα. Ἡ δημιουργία εἶναι μία ἔκπληξη. Ὡστόσο, ἡ δημιουργία δὲν εἶναι ἐπίσης «τυχαία» ἢ ἀπλῶς αὐθαίρετη, ἀλλὰ εἶναι ἓνα δῶρο ποῦ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι ἀναμενόμενο ὡς μία ἐλεύθερα δοσμένη ἀναγκαιότητα ἀπὸ τὸν Θεό, ὡς ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης⁵⁰. Δημιουργεῖται ὡς ὁ ἀναγκαῖος καὶ κατάλληλος (ἀλλὰ ἐντελῶς ἄνισος) ἐταῖρος τοῦ Θεοῦ σὲ μία ἀνταλλαγὴ ἀγάπης καὶ χαρᾶς μὲ τὸν Δημιουργό τῆς, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ μοιράσει τὶς εὐλογίες του στὸν ἄλλον. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς (580-662) τὸ ἐκφράζει ἐπιτυχῶς αὐτό: «Ὁ Θεός, πλήρης πέρα ἀπὸ κάθε πληρότητα, ἔφερε τὰ πλάσματα στὴ ζωὴ ὅχι ἐπειδὴ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ κάτι, ἀλλὰ γιὰ νὰ συμμετέχουν σὲ Αὐτὸν ἀνάλογα μὲ τὶς δυνατότητές τους καὶ γιὰ νὰ χαίρεται ὁ ἴδιος γιὰ τὰ ἔργα Του⁵¹, βλέποντάς τα χαρούμενα καὶ πάντα γεμάτα μὲ τὰ ἀνεξάντλητα δῶρα Του»⁵².

48. Βλ. Br. Gallaher, "Creativity, Covenant, and Christ", στό: Lucinda Moscher and David Marshall (eds.), *God's Creativity and Human Action: Christian and Muslim Perspectives. A Record of the Fourteenth Building Bridges Seminar*, [School of Foreign Service in Qatar, Georgetown University, May 3-6, 2015], Georgetown University Press, Washington, D.C. 2017, σσ. 79-99.

49. *Τω. 10, 10*. Βλ. Al. Schmemmann, *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 1988, σ. 100.

50. Βλ. Br. Gallaher, *Freedom and Necessity in Modern Trinitarian Theology*, [Oxford Theology and Religion Monographs], Oxford University Press, Oxford 2016.

51. Πρβλ. *Ψάλμ.* 104, 31.

52. St Maximos the Confessor, 'Four Hundred Texts on Love', στό: *The Philokalia: The*

Υπάρχει έπομένως σίγουρα, σέ αντίθεση με τόν διανθρωπισμό, μία σταθερή διάκριση μεταξύ τοῦ ἀκτίστου Δημιουργοῦ Θεοῦ καί τῆς κτιστῆς δημιουργίας, τῆς ὁποίας ἡ κορυφή εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ὡστόσο, ἡ Ὁρθοδοξία δέν ἀποξενώνει ἔτσι τόν Θεό ἀπό τή δημιουργία. Οὔτε χρειάζεται νά καταρρίψει τὰ δύο –ὅπως ὁ διανθρωπισμός– καταλήγοντας στόν πανθεισμό. Ἡ διάκριση Θεοῦ καί δημιουργίας στήν πράξη εἶναι γεμάτη ἔνταση, ἐπειδή τὸ πλάσμα προσπαθεῖ συνεχῶς πέρα ἀπό τήν κτιστή του ἰκανότητα νά συμμετέχει στή θεϊκότητα καί, καθῶς προσπαθεῖ, ὁ Θεός εὐγενικά διευρύνει τήν ἰκανότητά του θεοποιώντας το⁵³. Ἔτσι, συμμετέχουμε στόν Θεό σέ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ ἀνάλογα με τὴ δοσμένη ἀπό τόν Θεό ἀλλά ὄχι στατικά δημιουργημένη ἰκανότητά μας⁵⁴. Πῶς ὅμως συμμετέχουμε σέ αὐτόν;

Ὁ Θεός δημιουργεῖ, συντηρεῖ καί ἀποκαλύπτεται στό σύμπαν ὄχι με κάποιον ἀπόμακρο τρόπο, ἀλλά με τόν πιὸ οἰκεῖο τρόπο μέσῳ τῶν πολλαπλῶν θεϊκῶν ἀκτίστῶν ἐνεργειῶν Του. Αὐτὲς οἱ ἐνέργειες εἶναι ἡ δυναμικὴ καί οὐσιαστικὴ δραστηριότητά Του, ἀφοῦ οἱ ἐνέργειες εἶναι ἡ δραστηριότητα μιᾶς φύσεως (ἐδῶ τῆς θεϊκῆς φύσεως), ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1296-1359): «Ὁ Θεός εἶναι καί λέγεται ὅτι εἶναι ἡ φύση ὅλων τῶν ὄντων, ἐφ' ὅσον ὅλα μετέχουν σ' Αὐτόν καί συντηροῦνται μέσῳ αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς: ὄχι, ὅμως, με τὴ συμμετοχὴ στή φύση Του –κάθε ἄλλο– ἀλλά με τὴ συμμετοχὴ στήν ἐνέργειά Του»⁵⁵. Οἱ ἐνέργειες εἶναι προσωπικὲς στόν βαθμὸ ποὺ ἀποτελοῦν τὴν αἰώνια ἐνιαία δραστηριότητα τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλά μπορούμε νά τὶς βιώσουμε στόν κόσμο μέσῳ ἐκείνου μέσῳ τοῦ

Complete Text, transl. and eds. G.E.H. Palmer, Ph. Serrard, Kallistos Ware, vol. II, Faber and Faber, London – Boston 1990, Third Century: § 46, σ. 90 (PG 90, 1029C).

53. Βλ. St. Maximos the Confessor, *On Difficulties in Sacred Scripture: The Responses to Thalassios*, transl. Fr. Maximos Constat, [The Fathers of the Church: A New Translation, 136], The Catholic University of America Press, Washington, D.C. 2018, 22.7, σ. 153. Br. Callaher, “Graced Creatureliness: Ontological Tension in the Uncreated/Created Distinction in the Sophiologies of Solov’ev, Bulgakov and Milbank”, *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies* 47, 1-2 (2006), σσ. 185-189.

54. St Gregory Palamas, “Topics of Natural and Theological Science and on the Moral and Ascetic Life: One Hundred and Fifty Texts”, στό: *The Philokalia: The Complete Text*, transl. and eds. G.E.H. Palmer, Ph. Serrard, Kallistos Ware, vol. IV, Faber and Faber, London – Boston 1998, §69, σ. 378.

55. “Ο.π.», §78, σ. 382.

ὁποίου ὁ Θεὸς ἐνεργεῖ σὲ ὅλα τὰ πράγματα καὶ ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὶς ἐνέργειες: τὸ Ἅγιο Πνεῦμα⁵⁶, ποῦ εἶναι «πανταχοῦ παρὸν καὶ τὰ πάντα πληροῦν», ὅπως τὸ ἐκφράζει ἡ γνωστὴ καθημερινὴ προσευχή. Αὐτὲς οἱ ἐνέργειες διαπερνοῦν τὴ δημιουργία ἀλλὰ δὲν ταυτίζονται μὲ αὐτὴν καὶ μέσῳ αὐτῶν ἓνα δημιουργημὰ μπορεῖ νὰ συμμετέχει εὐγενῶς, συνειδητὰ καὶ μέσῳ ἀσκητικῶν κόπων στὸν Θεὸ καὶ νὰ θεοποιεῖται. Δὲν διαχωρίζονται ποτὲ ἀπὸ τὴ θεία οὐσία, διότι ἀποτελοῦν τὴν προσωπικὴ δραστηριότητα τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμος, ἀλλὰ ἐνῶ οἱ ἐνέργειες, καθὼς εἶναι «ἀδιαίρετα διαιρεμένες καὶ πολλαπλές»⁵⁷ στὴ δημιουργία, εἶναι προσιτές, ἡ οὐσία εἶναι ἀδιαίρετη καὶ ἐπομένως ἀπρόσιτη καὶ ἄγνωστη στὰ δημιουργήματα⁵⁸.

Γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, ὅπως καὶ γιὰ τὸν διανθρωπισμὸ, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς δημιουργίας, τὸ στέμμα. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ «βασιλεία» τῆς δημιουργίας προϋποθέτει μίαν εἰδικὴ σχέση ἀγαπητικῆς ἐξάρτησης ἀπὸ τὸν Θεὸ Δημιουργό, κάτι ποῦ εἶναι κάτι ἐντελῶς ξένο πρὸς τὸν διανθρωπισμὸ, ποῦ βασιζέται στὴν ὑβριστικὴ αὐτοθεοποίηση. Ἐνας ἀπὸ τοὺς παραδοσιακοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους ἐκφράζεται αὐτὴ ἡ μοναδικότητα τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι νὰ μιλάμε γιὰ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ⁵⁹. Ἐπομένως, ἡ πηγὴ τῆς δυναμικῆς «θεότητας» τῆς ἀνθρωπότητας εἶναι μίαν ἀναφορὰ σὲ κάποιον Ἄλλον, ποῦ εἶναι ἡ πηγὴ του καὶ ἀπὸ τὸν Ὅποῖον ἐξαρτᾶται πάντοτε. Ἡ θεϊκὴ εἰκόνα ἔχει συχνὰ ἐρμηνευθεῖ μὲ βία τὸ πῶς δίνεται στὸν ἄνθρωπο «ἡ ὑπεροχὴ τοῦ λόγου»⁶⁰, ἀλλὰ ὁ λόγος δὲν νοεῖτο μόνο μὲ ὄρους διαλεκτικῆς ὀρθολογικότητας⁶¹, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερίας καὶ δημιουργικότητας⁶². Θεω-

56. Ὁ.π., §75, σ. 380 καὶ §129, σ. 407.

57. Ὁ.π., §69, σ. 378.

58. Ὁ.π., §74, σ. 380.

59. Γεν. 1, 26-27.

60. St Basil the Great, “First Homily: On the Origin of Humanity – Discourse 1: On that Which is According to the Image”, στὸ: *On the Human Condition*, transl. Nonna Verna Harrison, [Popular Patristics Series, 30], St Vladimir’s Seminary Press, Yonkers, New York 2005, §7, σ. 36.

61. St. Augustine, *The Literal Meaning of Genesis*, transl. John Hammond Taylor, S.J., vol. I: books 1-6, [Ancient Christian Writers, 41], Paulist Press, New York – Mahwah 1982, σ. 96.

62. Βλ. Saint Basil, “Homily 19 (On Psalm 48)”, στὸ: *Exegetic Homilies*, transl. Sister Agnes Clare Way, C.D.P., [The Fathers of the Church: A New Translation, 46], The

ρήθηκε ότι παραλληλίζεται με τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἀνθρώπινο ὄν ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα δημιουργήθηκε ὄρθιο, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ κοιτάζει ψηλὰ γιὰ νὰ δεῖ τὸν Θεό, στὸν ὁποῖο ἔμοιαζε, νὰ τὸν λατρεύει καὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίζει ὡς πηγὴ καὶ προέλευσή του καὶ νὰ μὴν «σύρεται κάτω στὴ γῆ»: «τὸ κεφάλι του νὰ εἶναι ὑψωμένο ψηλὰ πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ κοιτάζει ψηλὰ σὲ ὅ,τι τοῦ εἶναι συγγενές»⁶³.

Ἀλλὰ τὸ νὰ εἴμαστε σὲ ἐλεύθερη συνειδητὴ κοινωνία καὶ ἔνωση με τὸν Θεὸ σημαίνει νὰ διαμορφωνόμαστε μέσω καὶ γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό⁶⁴, καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Λυῶνος γράφει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε κατὰ τὴν «εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ»⁶⁵. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος καὶ ἄλλοι Ἑλληνες Πατέρες μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἐπεξεργάσθηκαν αὐτὴν τὴν ἰδέα, κάνοντας διάκριση μεταξὺ τῆς εἰκόνας καὶ τῆς ὁμοίωσης τοῦ Θεοῦ. Γιὰ τὸν ἅγιο Εἰρηναῖο, ὁ Ἄδὰμ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ γιὰ τὸν Χριστὸ ἀρχικῶς ὡς σῶμα καὶ ψυχὴ, ποὺ ἐμψυχώνονται ἀπὸ μιὰ πνοὴ ζωῆς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ⁶⁶. Ἀντιλαμβάνεται τὴν εἰκόνα ὡς ἀναφορὰ στὸν Ἰῶ, ὡς εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ⁶⁷, ἐνῶ τὴν ὁμοίωση τὴν ἀντιλαμβάνεται ὡς ἀναφορὰ στὸ Πνεῦμα ποὺ ἀναφέρεται ὡς «μορφὴ» τοῦ Θεοῦ⁶⁸. Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ θὰ μπορούσε νὰ κατανοηθεῖ

Catholic University of America Press, Washington, D.C. 1963, (8), σσ. 311-331 καὶ εἰδικὰ σὲ σσ. 324-325 (PG 29b.449BC). Saint John of Damascus, "Orthodox Faith", στί: *Writings*, transl. Frederic H. Chase, Jr., [The Fathers of the Church: A New Translation, 37], The Catholic University of America Press, Washington, D.C. 1981, Book Two, κεφ. 30, σσ. 264-265.

63. St Basil the Great, "Second Homily: On the Origin of Humanity – Discourse 2: On the Human Being", στί: *On the Human Condition*, ὁ.π., §15, σ. 61.

64. *Κολ.* 1, 16.

65. St Irenaeus of Lyons, *On the Apostolic Preaching*, transl. John Behr, [Popular Patristics Series, 17], St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 1997, §22, στ. 130, γρ. 202. Βλ. καὶ *Β' Κορ.* 4, 4.

66. Irénée de Lyon, *Contre les Hérésies/Adversus Haereses* (στὸ ἐξῆς *AH*), Adelin Rousseau, L. Doutreleau, Ch. Mercier (éds.), livre V, tome II: Texte et traduction, [Sources Chrétiennes, 153], Cerf, Paris 1969, 1.3 καὶ 12.1. (Ἀγγλικὲς μεταφράσεις προσαρμοσμένες ἀπὸ τοὺς Πατέρες πρὸ τῆς Νίκαιας).

67. *Κολ.* 1, 15· βλ. St Irenaeus of Lyons, *On the Apostolic Preaching*, ὁ.π., §22· Irénée de Lyon, *AH*, ὁ.π., V.II.16.2. Βλ. συγκριτικὰ *Β' Κορ.* 4, 4.

68. *Figuratio* = *Διαμόρφωση*. Βλ. Irénée de Lyon, *AH*, Adelin Rousseau, B. Hemmerdinger, Ch. Mercier, L. Doutreleau (éds.), livre IV, tome II: Texte et traduction, [Sources Chrétiennes, 100.2], Cerf, Paris 1965, 7.4. Οἱ Πατέρες πρὸ τῆς Νίκαιας μεταφράζουν ὡς *ὁμοίότητα*· πρβλ. Irénée de Lyon, *AH*, V.II.6.1.

ώς ἐλεύθερη, λογική καὶ δημιουργική προσωπικότητα μετὰ τὴν ἔμφυτη δυνατότητα συμμετοχῆς σὲ συνειδητὴ κοινωνία μετὰ τὸν Θεὸ ἐν Χριστῷ, ἐνῶ ἡ ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ εἶναι μία πραγματικότητα ποὺ ἐπιτυγχάνεται ὅταν ἡ εἰκόνα, μέσῳ τῆς ἄμεσης κοινωνίας μετὰ τὸ Πρόσωπο τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, μεταμορφώνεται στὴν πεπερασμένη εἰκόνα τῆς θείας ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν δημιουργήθηκε μαζί μετὰ τὴ δημιουργία γιὰ νὰ ἐνωθεῖ μετὰ τὸν Θεὸ στὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ἐνας τρόπος νὰ τὸ θέσουμε αὐτὸ εἶναι νὰ σκεφτοῦμε ἕνα ἐνιαῖο θεϊκὸ σχέδιο. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει «Σχέδιο Α» καὶ «Σχέδιο Β». Τὸ ἀνθρώπινο ὄν, γιὰ τὸν ἅγιο Εἰρηναῖο, δημιουργήθηκε γιὰ τὴ σωτηρία, ἡ ὁποία εἶναι «μια δευτέρη δημιουργία μέσῳ τοῦ πάθους Του, ἡ ὁποία εἶναι αὐτὴ [ἡ δημιουργία] πέρα ἀπὸ τὸν θάνατο»⁶⁹. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ὁ αἰώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Δημιουργός, ὄχι μόνον προηγείται τοῦ κτιστοῦ, ἀλλὰ προηγείται τοῦ κτιστοῦ ἀκριβῶς ὡς ὁ Σωτήρας του, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι τὸ κτιστὸ ὄχι μόνον στὸ τέλος μετὰ τὴν Πτῶση, ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ πρὶν ἀπὸ τὴν Πτῶση, νοεῖται ὡς αὐτὸ ποὺ θὰ σωθεῖ, ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος: «Ἄφοῦ προὔπηρξε ὡς αὐτὸς ποὺ σώζει, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ δημιουργηθεῖ καὶ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ σωθεῖ, ὥστε νὰ μὴν εἶναι μάταιος αὐτὸς ποὺ σώζει»⁷⁰.

Ὁ ἅγιος Μάξιμος κατανόησε διαφορετικὰ αὐτὴν τὴν ἰδέα, ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι προορισμένη γιὰ τὴν ἔνωση μετὰ τὸν Θεό, βλέποντας ἕνα θεϊκὸ σχέδιο ἀλλὰ μετὰ διαφορετικούς τρόπους. Ὁ Θεός, ὑποστήριξε, σχεδίασε πρὶν ἀπὸ αἰῶνες ὅτι «θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουμε μέσα σ' Αὐτόν» καὶ μέσῳ τῆς συμμετοχῆς νὰ «διαποτιστοῦμε μετὰ τὰ ἀκριβῆ χαρακτηριστικὰ τῆς καλοσύνης Του»⁷¹. Μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ ἀνθρωπότητα θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἕνας «Θεὸς κατὰ χάριν», μέσῳ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔρχεται «νὰ κατοικήσει σὲ ὅλα τὰ ὄντα μετὰ τρόπο κατάλληλο γιὰ τὸ καθένα», μετὰ τὸ νὰ συγκλίνουν τὰ πολλὰ «γύρω ἀπὸ

69. Irénée de Lyon, *AH*, V.II.23.2.

70. «Ἄφοῦ προὔπηρξε ἡ σωτηρία ἦταν ἀπαραίτητο νὰ γίνει αὐτὸ ποὺ ἦταν σωτήριο, ὥστε ἡ σωτηρία νὰ μὴν εἶναι κενή». Βλ. Irénée de Lyon, *AH*, Adelin Rousseau, L. Doutreleau (éds.), livre III, tome II: Texte et traduction, [Sources Chrétiennes, 211], Cerf, Paris 1965, 22.3.

71. Maximus the Confessor, *On Difficulties in the Church Fathers...*, vol. I, ὁ.π., Amb. 7, σ. 133 (PG 91, 1097C).

τῆ μία ἀνθρώπινη φύση», ἔτσι ὥστε «ὁ Θεὸς νὰ εἶναι τὰ πάντα σὲ ὅλα, περιλαμβάνοντας τὰ πάντα καὶ κάνοντάς τα νὰ ἐπιβιώνουν μέσα Του»⁷². Ἐπομένως, ὁ Ἀδάμ κλήθηκε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ γίνεῖ ὁ μεσολαβητὴς τῶν διαφορετικῶν ἄκρων τῆς δημιουργίας, συνθέτοντάς τα σὲ ἐνότητα καὶ ἀνασύροντάς τα σὲ ἔνωση μὲ τὸν Δημιουργό τους. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἐνώσει τὰ ἄκρα, δημιουργήθηκε τελευταῖος ὡς «εἶδος φυσικοῦ δεσμοῦ ποὺ μεσολαβεῖ μεταξὺ τῶν συμπαντικῶν ἄκρων μέσῳ τῶν μερῶν του»⁷³. Ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν διανθρωπισμό, δὲν εἶναι μόνον ὁ βασιλιάς τῆς δημιουργίας ἀλλὰ καὶ ὑπηρέτης ἢ φροντιστὴς τῆς καὶ καλεῖται νὰ τὴν ἐνοποιήσῃ καὶ νὰ τὴν τελειοποιήσῃ σὲ συνέργεια μὲ τὸν Δημιουργό. Τώρα, ἂν αὐτὴ ἡ «πρῶτη διαθήκη [τοῦ Ἀδάμ] [...] παρέμενε ἄμεμπτη, δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ἀφορμὴ γιὰ δεύτερη» (μὲ τὸν σταυρό, τὸν τάφο, τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου τὴν τρίτη ἡμέρα, τὴν ἀνάληψη καὶ τὴν δεύτερη καὶ ἔνδοξη ἔλευση ξανά), ἔτσι ὥστε τὸ μυστήριο ποὺ ἐπιτελέστηκε μὲ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ νὰ μὴν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά «ἀπόδειξη καὶ ἐκπλήρωση τοῦ μυστηρίου ποὺ ὁ προπάτοράς μας δὲν κατάφερε νὰ ἐπιτύχει στὴν ἀρχὴ τῆς ἐποχῆς»⁷⁴. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Θεὸς θὰ εἶχε ἐνσαρκωθεῖ ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ πτώση καὶ μαζί τῆς ἡ Θεῖα Οἰκονομία τοῦ σταυροῦ. Ἡ ἐνσάρκωση ἦταν τό «εὐλογημένο τέλος γιὰ τὸ ὅποιο ὅλα τὰ πράγματα δημιουργήθηκαν» ἀφοῦ «γιὰ χάρι τοῦ Χριστοῦ –δηλαδὴ γιὰ ὁλόκληρο τὸ μυστήριο τοῦ Χριστοῦ– ὅλοι οἱ αἰῶνες καὶ τὰ ὄντα ποὺ ὑπάρχουν μέσα σὲ αὐτοὺς τοὺς αἰῶνες ἔλαβαν τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τους ἐν Χριστῷ»⁷⁵.

Στὴν ἱστορία τῆς πτώσεως, ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ αὐτὴ τὴν κλίση νὰ ἐνώσει τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ μέσα του. Ὁ Ἀδάμ «ἔκανε κατάχρηση τῆς ἐλευθερίας του», στρεφόμενος μὲ τὴν ἐπιθυμία του ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ ποὺ ἦταν ἐπιτρεπτό «πρὸς τὸ κατώτερο», ποὺ ἦταν ἡ γεύση τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Ἀποξενώθηκε ἐλεύθερα ἀπὸ τὸν

72. Ὁ.π., Amb. 7, σ. 121 (PG 91.1092C).

73. Maximos the Confessor, *On Difficulties in the Church Fathers: The Ambigua*, Nicholas Constat (ed. and transl.), vol. II, [Dumbarton Oaks Medieval Library], Harvard University Press, Cambridge/London 2014, Amb. 41, σσ. 102-105 (PG 91, 1304D-1305B).

74. Ὁ ἴδιος, *On Difficulties in the Church Fathers...*, vol. I, Amb. 7, σ. 133 (PG 91, 1097D).

75. St. Maximos the Confessor, *On Difficulties in Sacred Scripture...*, ὁ.π., 60, 3-4, σσ. 48-49. Βλ. *αὐτόθι*, 22, 2, σ. 150.

«θεῖο καὶ εὐλογημένο στόχο» τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ ἦταν γιὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ γίνεῖ «Θεὸς κατὰ χάριν» καὶ ἀντὶ αὐτοῦ ἡ ἀνθρωπότητα κατέληξε «σωρὸς σκόνης»⁷⁶. Ὡστόσο, θὰ ἦταν λάθος νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ θρησκεία τῆς Θεανθρωπότητος ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο ἀντιεπισημονική καὶ ἀντιγνωστική καὶ ἐπιθυμεῖ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος νὰ γνωρίζει μόνον ὅ,τι ταιριάζει στὴν ταπεινή του θέση σὲ σύγκριση μὲ τὴ θρησκεία τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ, ἡ ὁποία ἐξυμνεῖ τὸ ἀνθρώπινο ὄν ποὺ ἔχει τὴν ἀπόλυτη γνώση τῆς πραγματικότητος ὡς Θεός («θὰ γίνεις σὰν τὸν Θεό, γνωρίζοντας τὸ καλὸ καὶ τὸ κακόν»)⁷⁷. Στὴν πραγματικότητα, πολλοὶ Πατέρες δίδαξαν ὅτι δὲν ὑπῆρχε τίποτα τὸ κακὸ στὴ *Γένεση* (κεφ. 3) σχετικὰ μὲ τὴ «γνώση τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ». Αὐτὸ ποὺ ἦταν λάθος στὴν ἱστορία τῆς πτώσεως ἦταν ἡ ἀρπαγὴ αὐτῆς τῆς γνώσεως προτοῦ τὸ ἀνθρώπινο ὄν νὰ εἶναι ἀρκετὰ ὄριμο γιὰ νὰ τὴν ἀφομοιώσει καὶ χωρὶς μία ἀγαπητική ὑπακοή καὶ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν Θεό, κάτι ποὺ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ ἔχουμε ὑποστηρίξει ὅτι εἶναι τὸ λάθος τοῦ διανθρωπισμοῦ. Αὐτὸ εἶναι ὄντως θάνατος, καθὼς ἦταν εὐθέως ἀντίθετο μὲ τὸν ρητὸ λόγο τοῦ Θεοῦ⁷⁸ καὶ ἡ κοινωνία μαζὶ Του ἦταν καὶ εἶναι ζωή. Αὐτὸ ἦταν τὸ τέχνασμα τοῦ Σατανᾶ, ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Ἐφραίμ ὁ Σύρος (περ. 306-373): «Ἐξαπάτησε τὸν γεωργό / ἔτσι ὥστε νὰ μαδῆσει πρόωρα / ὁ καρπὸς ποὺ δίνει τὴ γλύκα του / μόνο στὴν κατάλληλη ἐποχὴ / –ἓνα φρούτο, ποὺ ἐκτὸς ἐποχῆς, / ἀποδεικνύεται πικρὸ γιὰ αὐτὸν ποὺ τὸ μαδάει. / Μὲ ἓνα τέχνασμα τὸ φίδι / ἀποκάλυψε τὴν ἀλήθεια, / γνωρίζοντας καλὰ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα / θὰ ἦταν τὸ ἀντίθετο, ἐξ αἰτίας τῆς / ἀλαζονείας τους, / γιὰτὶ ἡ εὐλογία γίνεται κατάρρα / σὲ αὐτὸν ποὺ τὴν ἀρπάζει μὲ τὴν ἁμαρτία»⁷⁹.

Τὸ δέντρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἶναι, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (329-390), ὁ «στοχασμός» καὶ δὲν φυτεύθηκε «μὲ κακὸ τρόπο οὔτε ἀπαγορευόταν ἀπὸ φθόνον» (ὅπως θεώρησε τὸ φίδι), ἀλλὰ ὁ στοχασμός «θὰ ἦταν καλὸς ἂν τὸν

76. Maximos the Confessor, *On Difficulties in the Church Fathers...*, vol. I, Amb. 7 (PG 91, 1092CD).

77. *Γεν.* 3, 5.

78. *Γεν.* 1, 16-17· 3, 2-3.

79. St Ephrem the Syrian, *Hymns on Paradise*, transl. Sebastian Brock, [Popular Patristics Series, 10], St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York 1990, Hymn XII, 3, σ. 161.

κατείχαν την κατάλληλη στιγμή» και «ασφαλής μόνο για όσους έχουν τέλεια διάθεση», αλλά θάνατος για όσους είναι άπλοϊ και «άπληστοι στην επιθυμία τους»⁸⁰. Το δέντρο, υποστηρίζει επίσης ο άγιος Μάξιμος, όταν «στοχάζεται πνευματικά», κατέχει τη γνώση του καλού, αλλά όταν ληφθεί με «σωματικό τρόπο» οδηγεί στο κακό και στον θάνατο, καθώς γίνεται «δάσκαλος των παθών, κάνοντάς τα να αγνοούν τις θεϊκές πραγματικότητες»⁸¹. Ἐάν ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε ἀπορρίψει τὴν ἔκκληση τοῦ ὄφεως, τότε μὲ τὸν καιρὸ ἡ ἀνθρωπότητα θὰ εἶχε φάει ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς γνώσεως, ἀφοῦ πλέον δὲν θὰ τῆς τὸ ἀπέκρυπταν καὶ ἀπὸ αὐτὸ θὰ εἶχε ἀποκτήσει, ὅπως ἐπιδιώκει τώρα ὁ διαβρωτισμὸς χωρὶς Θεὸ καὶ μὲ τὴ θέλησή του, «ἀλάθητη γνώση» καὶ ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς ζωῆς «ἀθάνατη ζωὴ» καὶ θὰ εἶχε «ἀποκτήσει ἡ ἀνθρωπότητα τὴ θεϊκότητα»⁸². Ἐχοντας «ἤδη γίνεαι Θεὸς μὲσω τῆς θεοποίησης», ἡ ἀνθρωπότητα θὰ μποροῦσε νὰ ἐξετάσει «μαζὶ μὲ τὸν Θεὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ» καὶ νὰ τὰ γνωρίσει «ὄχι ὡς ἄνθρωπος ἀλλὰ ὡς Θεός», ἀφοῦ θὰ εἶχε κατὰ χάριν «τὴν ἴδια σοφὴ καὶ ἐνημερωμένη γνώση τῶν ὄντων ποὺ ἔχει ὁ Θεός, λόγω τῆς διάνοιας καὶ τῶν δυνάμεων ἀντίληψης ποὺ διαθέτει»⁸³. Ὁ ὄφρις, πείθοντας τὴν ἀνθρωπότητα νὰ παρακούσει τὸν Θεό, «τοὺς ἀπέκρυψε τὴ θεϊκότητα μὲσω τῆς θεϊκότητας ποὺ τοὺς ὑποσχέθηκε, καὶ ἐπέφερε σὲ αὐτοὺς, στοὺς ὁποίους εἶχε ὑποσχεθεῖ φωτισμὸ ἀπὸ τὸ Δέντρο τῆς Γνώσης, νὰ μὴν ἔχουν τὰ μάτια τους φωτισμένα ἀπὸ τὸ Δέντρο τῆς Ζωῆς, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ»⁸⁴. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ἔχουμε ὑποστηρίξει ὅτι

80. St Gregory Nazianzus, "Oration 45: On Holy Pascha", στὸ: *Festal Orations*, transl. Nonna Verna Harrison, [Popular Patristics Series, 36], St Vladimir's Seminary Press, Yonkers, New York 2008, σ. 167 (45, 8).

81. St. Maximus the Confessor, "Introduction Addressed to the One who Commissioned This Work", στὸ: *On Difficulties in Sacred Scripture...*, 1, 2, 18, σ. 87.

82. St. Ephrem the Syrian, "Commentary on Genesis", στὸ: *Selected Prose Works: Commentary on Genesis, Commentary on Exodus, Homily on Our Lord, Letter to Publius*, Kathleen McVey (ed.), transl. Ed. G. Mathews, Jr. and J. P. Amar, [The Fathers of the Church, 91], The Catholic University of America Press, Washington, D.C. 1994, Section II, §23, σ. 114.

83. St. Maximus the Confessor, "Introduction Addressed...", στὸ: *On Difficulties in Sacred Scripture...*, 1.2.18, σ. 87.

84. St. Ephrem the Syrian, "Commentary on Genesis", στὸ: *Selected Prose Works...*, ὁ.π., Section II, §23, σ. 114.

ὁ διανθρωπισμὸς εἶναι ἀπλῶς σατανικός, καθὼς πέφτει στὸ πανάρχαιο τέχνασμα τοῦ κακοῦ νὰ ἀρπάζει τὴ θεϊκότητα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ ἔτσι νὰ τὴν χάνει γιὰ πάντα.

Αὐτὴ ἡ κλίση τοῦ νὰ εἶμαστε «θείας κοινωνοὶ φύσεως»⁸⁵, διδάσκει ἡ Ὁρθοδοξία, ἐπανακτῆθηκε ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ συγκεκριμένα μέσα, ἀπὸ καὶ μέσῳ τῆς ζωῆς του, ἡ ὁποία κορυφώθηκε μὲ τὸν θάνατο καὶ τὴν Ἀνάστασή Του. Ἐδῶ βλέπουμε μία ἀκόμη διαφορὰ ἀπὸ τὸν διανθρωπισμὸ ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξαλείψει τὸν θάνατο τεχνολογικά. Ἡ θρησκεία τῆς Θεοανθρωπότητος ἀντίθετα, βλέπει τὸν θάνατο στὸν Χριστὸ ὡς τὴ μόνη σίγουρη ὁδὸ γιὰ μία πραγματικὰ αἰώνια ζωὴ μέσῳ τῆς ἐνσωμάτωσης στὴ θεότητά Του. Σύμφωνα μὲ τὴν περίφημη φράση τοῦ Εἰρηναίου, ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ «ἔγινε αὐτὸ ποὺ εἶμαστε γιὰ νὰ μᾶς κάνει αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος»⁸⁶. Ὁ Χριστὸς ξανανοίγει τὴν πόρτα καὶ θέτει τὸ πρότυπο τῆς δικῆς μας θεοποίησης. Ἡ δική Του «ἀνεξιχνίαστη αὐτοκένωση» μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς ἀνθρώπινης σάρκα καὶ ἡ ὑπακοὴ μέχρι θανάτου πάνω στὸν σταυρὸ «προκλήθηκε γιὰ τὴ θέωση τῆς φύσης μας»⁸⁷. Ὅπως τὸ ἔθεσε περίφημα ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας (296-373): «Αὐτὸς γὰρ ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν· καὶ αὐτὸς ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἔννοιαν λάβωμεν καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀφθαρσίαν κληρονομήσωμεν»⁸⁸. Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ γίνουν «μέτοχοι τῆς θείας φύσεως», υἱοθετημένοι υἱοὶ καὶ κόρες τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ, ὅπως λέει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (378-444): «διὰ χάριτος κατὰ μίμησιν»⁸⁹. Ὅπως τὸ θέτει ἕνας ἀπὸ τοὺς ὕμνους μας: «Γιὰ νὰ κάνεις ὅσους γεννήθηκαν ἀπὸ τὴ γῆ κοινωνοὺς τῆς θείας φύσεως πῆρες τῆ σάρκα μας ἀπὸ τὴν

85. Β' Πέτρ. 1, 4.

86. Irénée de Lyon, *AH*, V, II, Preface.

87. St Maximos the Confessor, "On the Lord's Prayer", στό: *The Philokalia...*, vol. II, ὁ.π., σ. 286.

88. Athanasius, "Discourse of the same author on the Incarnation of the Word and his Manifestation to us through the Body", στό: *Contra Gentes and De Incarnatione*, R. W. Thomson (ed. and transl.), [Oxford Early Christian Texts], Clarendon Press, Oxford 1971, §54, σ. 269.

89. N. Russell, *Cyril of Alexandria*, [The Early Church Fathers], Routledge, London and New York 2000, *InJo.* 1.9, 91c, σ. 101.

Παρθένο και ἔγινες φτωχός. Ἄγιος εἶσαι, Κύριε!»⁹⁰. Ἐδῶ ἡ ἰδέα εἶναι ὅτι ὁ Θεὸς καταδέχεται εὐγενικὰ νὰ γίνεῖ ἀνθρώπος, νὰ γίνεῖ, ὅπως τὸ ἔθεσε ὁ ἅγιος Μάξιμος, ἀνθρώπος γιὰ χάρι τῶν ἀνθρώπων και ἀνταλλάσσοντας τὴν κατάστασή Του με τὴ δική μας συντετριμμένη ἀνθρώπινη κατάσταση. Αὐτὸ ἀποκαλύπτει τὴ δύναμη ποὺ ἀνυψώνει τὸν ἀνθρώπο νὰ γίνεῖ Θεὸς μέσω τῆς ἀγάπης του γιὰ τὸν Θεὸ και ἔτσι κατεβάζει τὸν Θεὸ νὰ γίνεῖ ἀνθρώπος λόγω τῆς μεγάλης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα: «με αὐτὴν τὴν εὐλογημένη ἀνταλλαγή, καθιστᾶ τὸν Θεὸ ἀνθρώπο λόγω τῆς θεοποίησης τοῦ ἀνθρώπου και ἀνθρώπο λόγω τῆς Ἐνανθρώπησης τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ (ποὺ εἶναι ὁ Θεός) θέλει πάντοτε και σὲ ὅλα τὰ πράγματα νὰ ἐπιτύχει τὸ μυστήριό τῆς ἐνσάρκωσής Του»⁹¹.

Ἡ θεοποίηση σὲ καμμία περίπτωση δὲν μᾶς κάνει θεοὺς ἐκ φύσεως, διότι τὸ πλάσμα δὲν εἶναι ὁ Δημιουργός του. Τὸ ἄκτιστο και τὸ κτιστὸ εἶναι διαφορετικά, ἀλλὰ γιὰ πάντα ὑπάρχουν σὲ μία δημιουργικὴ ἔνταση. Ὁ Θεὸς ἔχει ἐπιλέξει ἐλεύθερα νὰ εἶναι Θεὸς με τὸν κόσμο με τὸν ὅποιο ἔχει δεσμευτεῖ. Πιὸ ἔντονη διαφορὰ ἀπὸ τὸν πανθεισμὸ τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ φανταστεῖ κανεὶς. Μέσω τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου και τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ μᾶς δίνεται αἰώνια ζωὴ με τὴ συμμετοχὴ μας σὲ αὐτὸν τὸν θεοποιητικὸ θάνατο και τὴν ἀνάσταση μέσω τοῦ βαπτίσματός μας στὸ σῶμα Του, τὴν Ἐκκλησία, και τὴν προσαρμογὴ μας στὴ σταυρικὴ και ἀναστημένη μορφή Του μέσω τοῦ Πνεύματός Του με τὸ χρίσμα μας κατὰ τὸ Χρίσμα. Αὐτὰ τὰ μυστήρια ἀνανεώνονται κάθε φορὰ ποὺ λαμβάνουμε τὴν Εὐχαριστία, καταναλώνοντας τὸ σῶμα και τὸ αἷμα τοῦ ἐσταυρωμένου και ἀναστημένου Κυρίου και εἰσερχόμενοι ἔτσι στὸ θεοποιὸ μυστήριό τῆς ζωῆς μέσω τοῦ θανάτου. Τὸ πρότυπο τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου και τῆς ἀνάστασης εἶναι τὸ πρότυπο τῆς ἀπελευθέρωσής μας ἀπὸ τὴν ἁμαρτία και τὸν θάνατο και τῆς τελικῆς μας θεοποίησης: «Διότι μέσω τοῦ πάθους Του χάρισε τὴν ἀπαλλαγὴ, μέσω τοῦ πόνου τὴν ἀνάπαυση και μέσω τοῦ θανάτου τὴν αἰώνια ζωὴ. Μὲ τὶς σαρκικὲς στερήσεις Του

90. 'Of the Mother God. The same Irmos', <https://web.archive.org/web/20160322163734/http://anastasis.org.uk/sun3mc.htm> [3.04.2023].

91. Maximos the Confessor, *On Difficulties in the Church Fathers...*, vol. I, Amb. 7, σ. 107 (PG 91, 1084CD).

ἀποκατέστησε καὶ ἀνανέωσε τὴν ἀνθρώπινη κατάσταση καὶ μετὴν ἴδια τὴν ἐνανθρώπησή Του χάρισε στὴν ἀνθρώπινη φύση τὴν ὑπερφυσικὴν χάρη τῆς θέωσης»⁹².

Ὡστόσο, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ οἰκειοποιηθεῖ τὸ θεοποιητικὸ δῶρο τοῦ Χριστοῦ χωρὶς ὑπακοή, ταπείνωση καὶ μετάνοια, χωρὶς βαθεῖα ἀναγνώριση τῆς ἐξάρτησής μας ἀπὸ τὸν Θεό, «διότι μετὸν πόλεμο ἢ ψυχὴ προοδεύει»: «Δώστε αἷμα καὶ λάβετε τὸ Πνεῦμα»⁹³. Ἡ αὐτοταπείνωση τοῦ Θεοῦ ἀκόμη καὶ μέχρι θανάτου στὸν σταυρό, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ στὴ θέωσή μας, θέτει τὸ πρότυπο ὀλόκληρης τῆς πνευματικῆς ζωῆς ὡς ἀδιάκοπο «σωτηριολογικὸ ἔργο ἀσκητισμοῦ» ἢ πνευματικὴ ἐκπαίδευση γιὰ τὴ μέλλουσα ζωή, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὴν «ἐξαγωγή τῶν καρφιῶν τῆς ἐπιθυμίας, ποῦ μᾶς δένουν στὴν αἰσθησιακὴ ἡδονή», μαθαίνοντας ἔτσι τὴν «αὐτοκυριαρχία» καὶ γινόμενοι «γνήσιοι μαθητὲς τῆς ἀρετῆς», πάντα προσηλωμένοι στὴν «ἀφοσίωση τοῦ Ὁραίου»⁹⁴. Δουλεύοντας ἀσκητικὰ πάνω στὸν ἑαυτό μας, ἐπιδιώκουμε μία κατάσταση ἀκινήσιας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐπικαλούμενοι ἀδιάκοπα τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος μας στὴν Καρδιακὴ Προσευχή: «Ἡ ἀκινήσια εἶναι ἀδιάκοπη λατρεία καὶ ἀναμονὴ στὸν Θεό. Ἀφήστε τὴν ἀνάμνηση τοῦ Ἰησοῦ νὰ εἶναι παροῦσα σὲ κάθε ἀναπνοὴ καὶ τότε θὰ μάθετε τὴν ἀξία τῆς ἀκινήσιας»⁹⁵. Ὁ διανθρωπισμὸς, ὅπως εἶδαμε νωρίτερα, βλέπει τὴ μετατροπὴ τοῦ ἀνθρώπου σὲ θεὸ ὡς μία καθαρὰ ἐξωτερικὴ διαδικασίαν τεχνικῆς ἀσκήσεως τῆς βούλησης πάνω στὸν ἑαυτό του (ποῦ μετὸν πιὸ ὑλιστικὸ τρόπο θεωρεῖται ὡς τὸ σῶμα καὶ ὁ ἐγκέφαλος). Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει προσευχὴ καὶ περισυλλογὴ. Δὲν ὑπάρχει ἐπίκληση ἐνὸς Σωτῆρος. Σὲ πλήρη ἀντίθεση, ἡ Ὁρθοδοξία ἢ ἡ θρησκεία τῆς Θεανθρωπότητος βλέπει τὴ σωτηρία ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἐνὸς εἴδους προσευχητικῆς ἐπιστήμης τῆς αὐτομεταμόρφωσης μέσῳ ἐσωτερικῆς

92. St Maximos the Confessor, "Various Texts on Theology, the Divine Economy, and Virtue and Vice", στὸ: *The Philokalia...*, vol. II, Fourth Century: §43, σ. 246.

93. *The Sayings of the Desert Fathers: The Alphabetical Collection*, transl. Benedicta Ward, SLG, Cistercian Publications, Kalamazoo, Michigan ²1984, "Iota: John the Dwarf": §13, σ. 88 καὶ "Lambda: Longinus": §5, σ. 123.

94. Maximos the Confessor, *On Difficulties in the Church Fathers...*, vol. I, Amb. 13, σ. 351 (PG 91, 1209AB).

95. Saint John Climacus, *The Ladder of Divine Ascent*, transl. Archimandrite Lazarus Moore, Holy Transfiguration Monastery – Conciliar Press, Boston 2001, Step 27, 60-61, σ. 207.

αὐτοεργασίας ποὺ καλεῖ πάντοτε τὸν Θεὸ ἐν Χριστῷ μὲ πίστη καὶ μὲ ἐπίκεντρο τὴν καρδιά (ὄχι τὸν ἐγκέφαλο).

Ὅπως εἶπαμε παραπάνω, μόνο ἡ μετάνοια γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας, ἡ ὑπακοὴ καὶ ἡ ταπείνωση ὁδηγοῦν στὴν «ἐλευθερία ἀπὸ τὸ πάθος μέσω τῆς πλήρωσης μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ὡς καρπὸς τῆς ἀγάπης ποὺ θεοποιεῖ» (ἀπάθεια)⁹⁶. «Ἡ καρδιά τῆς καλλιέργειας τῆς ἀπάθειας εἶναι ἡ ἀποκοπὴ ἢ ἡ πλήρης ἀποκήρυξη τῆς δικῆς σας βούλησης σὲ ὅλα τὰ πράγματα –“δυσπιστία πρὸς τὸν ἑαυτὸ σας σὲ ὅλα, ὅσο καλὰ κι ἂν εἶναι, μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς σας”– ἔτσι ὥστε ἡ βούλησή σας νὰ ἀναγεννηθεῖ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ»⁹⁷. Ἡ μοναστικὴ παράδοση ἔβλεπε ὅτι αὐτὸς ὁ «τάφος τοῦ θελήματος καὶ ἡ ἀνάσταση τῆς ταπεινοφροσύνης»⁹⁸ λαμβάνει μορφή μόνο μὲ τὴν πλήρη παράδοσή μας σὲ κάποιον ἄλλον μὲ ὑπακοή, στὴν προκειμένη περίπτωση σὲ ἕναν πνευματικὸ Πατέρα ἢ Μητέρα, τοῦ ὁποῦ ἡ καθοδήγηση (δηλαδὴ τὸ θέλημα) λαμβάνεται ὡς προερχόμενη ἀπὸ τὸν Θεό: «Μακάριος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ νεκρώνει τὸ θέλημά του μέχρι τέλους καὶ ἀφήνει τὴ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ στὸν καθοδηγητὴ του ἐν Κυρίῳ· διότι θὰ τοποθετηθεῖ στὰ δεξιὰ τοῦ Ἐσταυρωμένου»⁹⁹. Ἡ θρησκεία τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ/διανθρωπισμοῦ ἀντίθετα ξεκινᾷ μὲ τὴ θέληση γιὰ ἐξουσία πάνω στὴ δημιουργία. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος (579-649) περιγράφει χαρακτηριστικὰ τὴν ἀσκητικὴ «στενὴ ὁδὸ» ποὺ ὁδηγεῖ στὴ θέωση ὡς μιὰ πλήρη αὐτοκαταστροφὴ ποὺ περιλαμβάνει τόσο τὸ στομάχι (νηστεία, ἀγρυπνίες κ.λπ.) ὅσο καὶ τὴν ψυχὴ (σιωπὴ ὅταν καταδικάζεται, ἀποδοχὴ τῆς ταπείνωσης μὲ ταπεινοφροσύνη κ.λπ.)¹⁰⁰.

Συμπέρασμα

Δύο δρόμοι θεοποίησης τίθενται ἐνώπιον τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας. Ὁ ἕνας εἶναι ὁ δρόμος τοῦ θανάτου καὶ τοῦ κακοῦ, ἡ τεχνολογικὴ

96. St Theognostos, “On the Practice of the Virtues, Contemplation and the Priesthood”, στὸ: *The Philokalia...*, vol. II, §25, σ. 364.

97. Saint John Climacus, *The Ladder...*, ὁ.π., Step 4, 5, σ. 22.

98. Ὁ.π., Step 4, 3, σ. 21.

99. Ὁ.π., Step 4, 44, σ. 38.

100. Ὁ.π., Step 2, 8, σ. 13.

θέωση τοῦ διανθρωπισμοῦ, ποῦ συμβολίζεται ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλο καὶ δυστυχῶς ἀγκαλιάζεται ἀπὸ πάρα πολλοὺς στὴ σύγχρονη Δύση. Ὁ ἄλλος εἶναι ὁ δρόμος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ καλοῦ, ἡ θέωση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῶν Πατέρων, ποῦ συμβολίζεται ἀπὸ τὴν καρδιά. Ὑποστηρίξαμε ὅτι ἡ διανθρωπιστικὴ μορφή τῆς βιοτεχνολογικῆς βελτίωσης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τῆς φρίκης τῆς δικῆς μας αὐτοδιαίρεσης, τοῦ ἀνθρωποθεΐσμοῦ, τοῦ πῶς ἔχουμε μεταμορφωθεῖ σὲ ἕναν ὑπερμεγέθη καὶ ἀσώματο ἐγκέφαλο ὅπως ὁ IT στὸ *A Wrinkle in Time* τῆς μεγάλης Ἀμερικανίδας χριστιανῆς συγγραφέως Madeleine L'Engle (1918-2007): «Ἕνας ἀσώματος ἐγκέφαλος. Ἕνας ὑπερμεγέθης ἐγκέφαλος, ἀρκετὰ μεγαλύτερος ἀπὸ τὸ κανονικὸ ὥστε νὰ εἶναι ἐντελῶς ἀποκρουστικὸς καὶ τρομακτικὸς. Ἕνας ζωντανὸς ἐγκέφαλος. Ἕνας ἐγκέφαλος ποῦ πάλλεται καὶ τρέμει, ποῦ ἀρπάζει καὶ διατάζει. Δὲν εἶναι περίεργο ποῦ ὁ ἐγκέφαλος ὀνομαζόταν IT. Τὸ IT ἦταν τὸ πιὸ φρικτό, τὸ πιὸ ἀποκρουστικὸ πρᾶγμα ποῦ εἶχε δεῖ ποτέ, πολὺ πιὸ ἀηδιαστικὸ ἀπὸ ὅτιδήποτε εἶχε φανταστεῖ ποτέ μὲ τὸ συνειδητό της μυαλὸ ἢ ποῦ τὴν εἶχε βασανίσει ποτέ στοὺς πιὸ τρομεροὺς ἐφιάλτες της»¹⁰¹.

Ὑπάρχει ὅμως ἕνας ἄλλος δρόμος καὶ ἕνα ἄλλο ὄραμα ἀπὸ αὐτὸν τὸν ζωντανὸ θάνατο: τὸ προνεωτερικὸ καὶ προανθρωπιστικὸ ὄραμα τῆς Θεανθρωπότητος, τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος τῆς εὐλογίας. Ἡ καρδιά ἢ ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ἐπίκεντρο τῆς θρησκείας τῆς Θεανθρωπότητος, ὅπως βλέπουμε περίφημα σὲ ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ἅγιό Μακάριο (4ος αἰ.): «Ἡ ἴδια ἢ καρδιά δὲν εἶναι παρὰ ἕνα μικρὸ σκεῦος, ὅμως ἐκεῖ εἶναι [ὑπάρχουν] δράκοι καὶ λιοντάρια· ἐκεῖ εἶναι δηλητηριώδη θηρία καὶ ὅλοι οἱ θησαυροὶ τοῦ κακοῦ. Καὶ ὑπάρχουν δύσβατοι καὶ ἀνώμαλοι δρόμοι· ὑπάρχουν γκρεμοί. Ἀλλὰ ὑπάρχει ἐπίσης ὁ Θεός, ἐπίσης οἱ ἄγγελοι, ἡ ζωὴ καὶ ἡ βασιλεία, τὸ φῶς καὶ οἱ Απόστολοι, οἱ θησαυροὶ τῆς χάριτος – ὑπάρχουν ὅλα τὰ πράγματα»¹⁰².

Δὲν εἴμαστε σὲ καμμία περίπτωσι καταδικασμένοι ὡς σύγχρονοι νὰ ἀκολουθοῦμε τὶς ἐωσφορικὲς καὶ ἐγκεφαλικὲς φαντασιώσεις

101. Madeleine L'Engle, *A Wrinkle in Time*, Dell, New York 1962, σ. 158.

102. Pseudo-Macarius, *The Fifty Spiritual Homilies and the Great Letter*, transl. and ed. G. A. Maloney, S.J., [The Classics of Western Spirituality], Paulist Press, New York – Mahwah 1992, Hom. 43, 7, σ. 222.

τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ, τὶς ὁποῖες ὑποδεικνύει ὁ σύγχρονος δυτικὸς διανθρωπισμός, ἀλλὰ οἱ ὁποῖες, ὅπως ἔχουμε ὑποστηρίξει, εἶναι στὴν οὐσία τόσο παλιές ὅσο καὶ τὸ βιβλίον τῆς *Γενέσεως*. Μποροῦμε νὰ ἐπιλέξουμε τὴ ζωὴ, ὥστε ἐμεῖς καὶ οἱ ἀπόγονοί μας νὰ μπορέσουμε νὰ ζήσουμε. Οὔτε θὰ πρέπει νὰ σκεφθοῦμε ὡς Ὁρθόδοξοι ὅτι ὡς Ἀνατολικοὶ εἴμαστε κατὰ κάποιον τρόπο φυσικὰ προστατευμένοι ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαλυμένη δυτικὴ μορφή σκέψης, γιατί ὅλοι μας εἴμαστε πλέον Δυτικοί, εἴτε βρισκόμαστε στὴν Ἀθήνα εἴτε στὴν Ἱερουσαλήμ, εἴτε στὸ Πεκίνο εἴτε στὸ Λὸς Ἄντζελες, καθὼς ἡ Δύση εἶναι μίαν τεχνολογικὴ καὶ ὄψιμη καπιταλιστικὴ κατάσταση τῆς σύγχρονης ὑπαρξῆς¹⁰³. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ προσαρμόσουμε καὶ νὰ ξανασκεφθοῦμε τὴ Δύση γιὰ νὰ διαμορφώσουμε μιὰ ὀρθόδοξη ἐναλλακτικὴ νεωτερικότητα¹⁰⁴, βαπτίζοντάς τὴν μέσα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ δοῦμε τὴν τεχνολογία μὲ ἓνα λυτρωμένο φρόνημα, μίαν καρδιὰ ἐστιασμένη στὸν Χριστό.

Θὰ κλείσουμε μὲ ἓνα κάλεσμα. Ἄν πρόκειται νὰ ὑπάρξει μίαν μορφή βιοτεχνολογικῆς βελτίωσης ποὺ νὰ ὀδηγεῖ στὴ ζωὴ καὶ τὸ καλὸ καὶ νὰ μὴν καταλήγει στὰ σατανικὰ ψέματα τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ, στὸν θάνατον, τότε αὐτὸ θὰ ἔλθει μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ἀρχαία σοφία τῆς Θεανθρωπότητος, τοῦ Ὁρθόδοξου Πατερικοῦ μας ὁράματος γιὰ τὴ θέωση, ποὺ θὰ ἀρθρωθεῖ σωστὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ τεθεῖ δημιουργικὰ σὲ κριτικὴ συζήτηση μὲ τοὺς ἐπαγγελματίες τῶν διαφόρων τεχνικῶν

103. Βλ. Br. Callaher, "Orthodoxy and the West: The Problem of the Orthodox Self-Criticism in Christos Yannaras", στὸ: S. Mitralaxis, A. Andreopoulos, P. H. Ip, Is. Katsos, D. Skliris (eds.), *Polis, Ontology, Ecclesial Event: Engaging with Christos Yannaras' Thought*, James Clarke & Co, Cambridge 2018, σσ. 206-225.

104. Βλ. Br. Callaher, "Foreword: Reinventing the Wheel? The Continuous Re-envisioning of Modern Orthodox theology in the 20th and 21st Centuries", στὸ: Teresa Obolovitch, *The Eastern Christian Tradition in Modern Russian Thought and Beyond*, [Contemporary Russian Philosophy, 4], Brill, Leiden – Boston 2022, σσ. ix-xvii· ὁ ἴδιος, "A Secularism of the Royal Doors: Toward an Eastern Orthodox Christian Theology of Secularism", στὸ: Ar. Papanikolaou and G. E. Demacopoulos (eds.), *Fundamentalism or Tradition: Christianity after Secularism*, [Orthodox Christianity and Contemporary Thought], Fordham University Press, New York 2020, σσ. 108-130· ὁ ἴδιος, "A Tale of Two Speeches: Secularism and Primacy in Contemporary Roman Catholicism and Russian Orthodoxy", στὸ: J. Chryssavgis (ed.), *Primacy in the Church: The Office of Primate and the Authority of Councils*, vol. 2: Contemporary and Contextual Perspectives, St Vladimir's Seminary Press, Yonkers, New York 2016, σσ. 807-837.

τῆς βιοτεχνολογίας. Οἱ θεολόγοι καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνθρωποι πρέπει νὰ συνομιλήσουν μὲ τοὺς τεχνολόγους. Τὸ Ἅγιον Ὅρος πρέπει νὰ συναντήσῃ τὴ Silicon Valley, νὰ βαπτίσει τὴ Silicon Valley. Τὸ ἐπόμενο βῆμα μετὰ ἀπὸ τὴ διάκριση τοῦ ἀνθρωποθεϊσμοῦ ἀπὸ τὴ Θεανθρωπότητα, καὶ σὲ αὐτὸ καλοῦνται οἱ σύγχρονοι Ὀρθόδοξοι θεολόγοι, εἶναι νὰ σκεφθοῦν ἐκ νέου τὶς τεχνολογίες, ξεκινώντας μὲ τὴν προσοχὴ τοῦ νοῦ, ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἐπιτρέποντάς του νὰ κατέβῃ στὴν καρδιά. Μόνο ἐκεῖ, στὴν καρδιά, ὅπου συναντᾶ ἡ ἀνθρωπότητα τὸν στοργικὸ Δημιουργό της, μπορεῖ νὰ βρισκεται ἓνα ἀνθρώπινο μέλλον, ἓνα μέλλον ποὺ δὲν περιφρονεῖ τὴν τεχνολογία οὔτε μπερδεύει αὐτὴ τὴ δύναμη μὲ τὸν Δημιουργό της.

SUMMARY

Godmanhood vs Mangodhood: An Eastern Orthodox Response to Transhumanism

By fr. Ἀναστάσιος Brandon Gallaher, *Assoc. Professor,*
University of Exeter

This article distances the classic Patristic teaching of Eastern Orthodoxy on theosis from the pseudo-religious ideology of Western transhumanism. By appealing to the Silver Age of Russian theologians a century ago, today's transhumanist vision is dubbed Mangodhood, an idolatrous construction of a technological Tower of Babel. In contrast, the classical Orthodox teaching of deification or theosis relies on the spiritual grace of the true God, rendering the true goal of religion to be Godmanhood.